

HOVEDDEL I: HOVEDTREKK OG FORUTSETNINGER

1.1 Innledning og hovedtrekk

Rådmannen legger med dette frem sitt forslag til budsjett for 2017 og handlingsprogram med økonomiplan for 2017-2020.

Det samlede budsjettet for 2017 er på hele 3,1 milliarder kroner. Det er store beløp som fordeles på drifts- og investeringstiltak. Budsjettet er stramt, men det er ingen store kutt. God økonomisk styring over tid og årlige effektiviseringstiltak gir muligheter for å kombinere tiltak for ytterligere vekst og utvikling med en styrking av velferdstjenestene. Det er et godt helhetlig økonomisk opplegg innenfor en forsvarlig ramme. Samtidig vil rådmannen understreke behovet for nøktern styring innen gitte rammer i årene framover, hvor en ved økte inntekter prioriterer å styrke økonomien.

Ringsaker kommune har over år posisjonert seg for vekst, blant annet gjennom tilrettelegging av tomter, byutvikling, infrastruktur, næringsutvikling, satsing på oppvekst, kultur, arrangementer, attraktivitet og markedsføring. I løpet av økonomiplanperioden bygges nå firefelts E6 gjennom kommunen, og det vil bli avklart framdrift for tospors jernbane. Dette får enorm betydning for utviklingen i Ringsaker. Det er derfor ualminnelig viktig at kommunen i disse årene står fast ved strategien, og prioriterer tiltak som legger til rette for tilflytting, næringsetableringer og turisme. Det er virkelig mulighetenes tid i Ringsaker.

Bygging av nye skoler har høy prioritert, og med åpning av Brøttum skole i 2015 og Mørkved skole i 2016 er det tatt store grep. I økonomiplanperioden skal nå både Moelv skole og Stavsberg skole bygges. I Moelv bygges det også svømmebasseng og idrettshall, og det er omfattende infrastrukturtiltak i området rundt skoleanlegget. Svømmebasseng i Brumunddal søkes løst gjennom offentlig privat samarbeid.

Samtidig som investeringer i skolebygg er helt sentralt i posisjonen for vekst, er det grunn til å minne om at de enorme investeringer en har på utbygging og rehabilitering av skolebygg ikke kan fortsette i samme takt framover, og at det må komme en investeringspause etter at en har bygget Stavsberg skole. Store låneopptak binder opp driftsinntekter i renter og avdrag. Når de store planlagte investeringsprosjektene er fullført, bør det være et mål at videre låneopptak ikke overstiger avdrag på lån slik at gjelden stabiliseres.

Satsingen på økt læringsutbytte i skolen videreføres og styrkes. Ringsaker kommune har over år styrket timetallet i grunnskolen, og fra 2017 får elevene på 5.-7. trinn to timer matematikk mer pr. uke. Satsingen på økt timetall gjør nå at elevene i Ringsaker til sammen får 12,25 uketimer (465,5 årstimer) fordelt på 1.-7. trinn ut over minstetimetallet for grunnskolen. Dette er en formidabel satsing. I tillegg er det lagt inn en lang rekke tiltak knyttet til kartlegging/resultatoppfølging, vurderingsarbeid, kompetanseutvikling, digitalisering, læringsmiljø m.m., som elementer i en helhetlig og systematisk satsing.

Investeringer i infrastruktur er nødvendig for å legge til rette for vekst. Det gjennomføres derfor store infrastrukturinvesteringer for å tilrettelegge for tilgjengelige og attraktive byggefelt, utvikling i fjellet og langs Mjøsa, byutvikling og næringsutvikling. Dette gjelder både vann og avløp, utviklingen av områder som Garveriparken og Strandsaga, opparbeidelse av vegger, parker og grøntstruktur.

I samsvar med vedtatt overordnet strategi for helse- og omsorgstjenestene i Ringsaker 2012-2022 videreføres arbeidet med å innrette tjenestene slik at flest mulig klarer seg selv lengst mulig, blant annet ved utskifting av trygghetsalarmer med sensorteknologi. Regjeringen har i forslag til

statsbudsjettet for 2017 lagt frem en opptrappingsplan for habilitering og rehabilitering som peker ut en ny retning for økt mestring, bedre helse og en tryggere hverdag. Dette er i rådmannens budsjettforslag fulgt opp med en bemanningsmessig styrking av kommunens habiliterings-/rehabiliteringstilbud. Det er også lagt inn styrking av tilbudet til mennesker med psykiske lidelser og rusproblemer, og det er tatt grep for å øke den faste bemanningen overfor ressurskrevende brukere. Bemanningen ved helsestasjonen og skolehelsestjenesten økes i tråd med regjeringens føringer, barnevernet kompenseres for økte utgifter til fosterhjem og sosiale tjenester kompenseres for økte satser ved kvalifiseringsprogram og introduksjonslønn.

Økt mottak av flyktninger innebærer økte utgifter og økt bemanning til introduksjonsprogrammet, introduksjonslønn, sosialhjelp, helsestasjonstjenester og praktisk bosetting. Det er til sammen innarbeidet utgifter for 17,6 mill. kroner som finansieres av økt integreringstilskudd og vertskommunetilskudd. Det er også ført opp bygging/kjøp boliger til flyktninger og vanskeligstilte i boligmarkedet.

Budsjett og økonomiplan er tilpasset regjeringens økonomiske opplegg for kommunesektoren i 2017. Veksten i kommunens frie inntekter, slik den fremkommer av forslaget til statsbudsjett, er lavere enn forventet i rammesaken. Samtidig er en andel av veksten i frie inntekter begrunnet med økt innsats innenfor utvalgte velferdsområder som skole, helse og rusomsorg. Dette er fulgt opp i rådmannens budsjettforslag. Lavere frie inntekter i 2017 dekkes opp av avsatte merinntekter i 2016.

Mange runder med generelle utgiftskutt har gjort det stadig vanskeligere å redusere driftsutgiftene ytterligere uten at dette går utover tjenestetilbudet. Samtidig er det ikke økonomisk handlingsrom til å kompensere fullt ut for økte behov og utgifter, slik at noe av dette må løses ved omdisponeringer og enkeltkutt. Flere av disse er ledd i løpende arbeid for omstilling og effektivisering. Det er lagt opp til inndekning ved å øke inntektene innen ulike ordninger. Det er ingen økninger i vann-, avløps- og renovasjonsgebyrene, og eiendomsskatten er kun justert i forhold til kostnadsveksten.

Ringsaker har tradisjonelt hatt god styring med økonomien. Med et stramt budsjettopplegg vil løpende budsjettoppfølging, god oversikt og budsjett disiplin være sentralt fremover. Arbeidet med å tilpasse utgiftene til inntektene fortsetter. Langsiktighet i tilpasningene og forutsigbarhet uten brå skift vil fortsatt bli vektlagt i styringen.

Rådmannen vil særlig understreke viktigheten av å øke inntektene i årene fremover. En positiv befolkningsutvikling har avgjørende innvirkning på inntektsgrunnlaget. Satsingen på attraktivitet, næringsutvikling og oppvekstmiljø vil gi grunnlag for fremtidig vekst og nye inntekter. Det er nødvendig at en over tid står fast ved og bygger videre på strategien om vekst og utvikling i et langsiktig, målrettet og systematisk arbeid.

1.1.2 Strategi

Kommunens visjon

Kommuneplanens samfunnsdel ble vedtatt av kommunestyret 27.9.2006, og Ringsaker kommunes visjon er der formulert til å være:

Ringsaker – vekst og utvikling!
--

Kommuneplanen angir retningen i arbeidet for å realisere visjonen ved at Ringsaker kommune skal:

- tilrettelegge for et mangfold av attraktive boområder i hele Ringsaker
- være næringslivets favorittkommune
- tilby et godt utbygget service- og tjenestetilbud
- sikre gode oppvekstmiljø
- sikre et bredt og mangfoldig kulturtilbud
- bygge opp kunnskap, kompetanse og utdanningstilbud
- sikre bærekraftig utnytting av ressursene

- synliggjøre og utnytte det mangfold av muligheter som finnes i kommunen
- spille på lag med innbyggerne, private og offentlige aktører

Strategi og profil

Kommunens mer konkretiserte strategi er utledet med grunnlag i kommuneplanens føringer og utviklet gjennom de årlige budsjettprosessene. Strategien i arbeidet for videre vekst og utvikling i Ringsaker er stikkordsmessig beskrevet ved følgende oppsett:

”Den attraktive kommunen!”

- Brumunddal og Moelv som attraktive steder – byutvikling.
- Attraktivt og mangfoldig tilbud av tomter og boliger i hele kommunen.
- Utnytte mulighetene Mjøsa, fjellområdene og bygdene gir.
- Satse på kultur – gode opplevelser, livskvalitet og oppmerksomhet.
- Markedsføring av botilbudet, reiselivstilbudet og næringslivet

”Den næringsvennlige kommunen!”

- Handlekraft og initiativ i samarbeid med næringslivet.
- Utnytte mulighetene i infrastruktur og beliggenhet.
- Tilrettelegging av næringsarealer.
- Satse på kompetanse, innovasjon og samarbeid.

”Oppvekstkommunen!”

- Barnehageplass til alle.
- Økt læringsutbytte i skolen, basisfagene i sentrum.
- Utbygging og rehabilitering av skolebygg.
- Attraktive ungdomstilbud.

”Kommunen med det gode tjenestetilbudet!”

- Trygghet for de grunnleggende velferdstjenestene.
- Høy faglig kvalitet på tjenestene.

”Kommunen med orden i sakene!”

- Økonomien skal være i orden.
- Korrekt saksbehandling er en selvfølge.
- Kommunen som attraktiv arbeidsgiver.
- Godt vedlikeholdte og velstelte kommunale bygg og anlegg.
- Fremstå positivt og offensivt.

Det helt vesentlige for Ringsaker kommune er befolkningsvekst. Et livskraftig, attraktivt lokalsamfunn utvikler sine kvaliteter til beste for innbyggerne og ekspanderer! For å bevare kommunens andel av kommunesektorens frie inntekter må en holde tritt med befolkningsveksten i landet. Markant positiv utvikling i innbyggertallet over tid er den fremste indikasjon på hvorvidt kommunen lykkes i sin streben etter vekst og utvikling.

Kommunen har ved utgangen av 2. kvartal 2016 til sammen 33.674 innbyggere. Det har vært en ambisjon om 35.000 innbyggere i 2018. Det er nok krevende å nå dette ambisiøse målet fullt ut, men en vil ha nærmet seg kraftig, og de underliggende faktorene tegner veldig godt. En går også inn i en periode, jf. innledningen, der store infrastrukturiltak vil kunne bety en helt annen veksttakt enn en har sett så langt. Det er uansett avgjørende for arbeidet med vekst og utvikling at det er en klar målsetting om befolkningsvekst, og rådmannen vil derfor komme tilbake til nye vurderinger rundt mål om befolkningsvekst i løpet av 2017.

1.1.3 Prioriteringer

Som omtalt innledningsvis er det innenfor de anslåtte økonomiske rammer fremover, vektlagt å finne en god balanse mellom å opprettholde og videreutvikle de sentrale velferdstjenestene og tiltak for vekst og utvikling for å sikre inntektsgrunnlaget for velferdsproduksjonen.

Under følger en opplisting av noen utvalgte sentrale prioriteringer i budsjett og økonomiplan. Tiltakene er beskrevet mer utførlig under de enkelte virksomhetsområder i hoveddel IV.

Barnehage

Ringsaker skal til enhver tid ha full barnehagedekning. Alle med lovfestet rett til barnehageplass fikk tilbud barnehageåret 2016/2017 uten at kommunen iverksatte nye tiltak. Barnehagedekningen i Ringsaker samlet gjør det også mulig å gi tilbud til flere uten lovfestet rett. Det er ledige plasser i alle områdene av kommunen, slik at søkere som ønsker plass gjennom året i stor grad kan ivaretas. Det praktiseres langt på veg fleksibelt barnehageopptak.

Erfaringstall tilsier at det framover er behov for å gjennomføre utbygginger av barnehager i Moelv og på Brøttum dersom det skjer en betydelig økning i etterspørselen i områdene. Det er i økonomiplanen ført opp til sammen 10 mill. kroner til ny barnehage i Moelv i 2019 og 2020. Rådmannen følger situasjonen nøye.

Det er høy kvalitet på arbeidet i barnehagene i Ringsaker. Det jobbes systematisk med blant annet kompetanseutvikling, gode leke-, omsorgs- og læringsmiljø, utvikling av barns språk, matematikk og engelsk. Arbeidet med tidlig innsats for å kunne avdekke ulike utfordringer hos barn og i familier er svært viktig. Dette har medført økt behov for spesialpedagogisk hjelp. Det er også behov for styrking av bemanningen for å ivareta barn med nedsatt funksjonsevne som trenger ekstra oppfølging og tilrettelagte tiltak utover den spesialpedagogiske hjelpen. Det er innarbeidet til sammen 1,2 mill. kroner til disse styrkingstiltakene.

Skole og svømmebasseng

Satsingen på økt læringsutbytte videreføres. Et hovedgrep har vært å utvide timetallet ut over det nasjonale. Allerede i 2008 ble timetallet utvidet med 0,5 timer i matematikk pr. uke pr. trinn på 1.-4. trinn og 0,25 timer i engelsk på 5.-7. trinn pr. uke. Fra høsten 2015 ble timetallet på 1.-4. trinn utvidet med en time pr. uke pr. trinn i hvert av fagene matematikk og engelsk. Fra høsten 2017 legges det opp til en timeutvidelse i matematikk på to uketimer på 5.-7. trinn, det vil si 40 minutter pr. uke pr. trinn. Samlet sett med den nasjonale timetallsutvidelsen i naturfag, som kom i 2016, innebærer det at skoledagen økes med en time pr. uke for hvert av trinnene på 5.-7. trinn fra høsten 2017. Totalt sett får da elevene i Ringsaker 465,5 årstimer ut over minstetimetallet for grunnskolen, eller sagt på en annen måte; 12,25 uketimer som fordeles på 1-7 trinn.

Arbeidet med den vedtatte rehabiliterings- og utbyggingsplanen for skolene har høy prioritet, og store investeringer legges til grunn for å bygge ny barneskole i Moelv og rehabiliter/bygge ut Stavsberg skole. Brøttum skole ble offisielt åpnet i 2015, og Mørkved skole ble offisielt åpnet i oktober 2016. Mørkved skole er bygget for 325 elever, men det er muligheter for utvidelser for ytterligere 420 elever på et senere tidspunkt. Her er det dermed dimensjonert for framtidig vekst i Brumunddal. I tillegg ble Fagernes skoles nye bygg åpnet i september 2016, og gir elevene i Næroset moderne, funksjonelle og tidsriktige skolelokaler.

Rom- og funksjonsprogram for ny barneskole i Moelv ble vedtatt ved k.sak 84/2010. Reguleringsplan ble vedtatt i k.sak 73/2012. Det ble foretatt en mindre endring av reguleringsplanen i planutvalgssak 6/2014. Forprosjekt ble vedtatt i k.sak 32/2014. Sak om uteområdet er lagt fram til politisk behandling høsten 2014. Revidert forprosjekt og kostnadsoverslag ble vedtatt i k.sak 93/2015. Totalbeløpet som ligger inne i prosjektet er 259,82 mill. kroner. Det er i tillegg innarbeidet 29,6 mill. kroner til infrastruktur og trafiksikkerhetstiltak. Skolen hadde byggestart desember 2015, og det er lagt opp til ferdigstillelse høsten 2017.

Rom- og funksjonsprogram for svømmebasseng i Moelv ble vedtatt ved k.sak 64/2014. Bygging av svømmebasseng, Moelvhallen og Moelv barneskole gjennomføres som et felles prosjekt med felles samspillsentreprenør, jf. k.sak 78/2016. Fram til og med 2016 er det innarbeidet 15 mill. kroner til tiltak knyttet til rehabilitering av Moelvhallen. I budsjett og økonomiplan 2017-2020 er det lagt inn 226,3 mill. kroner til idrettshall og svømmebasseng.

Kommunestyret behandlet i møte den 17.6.2015 i k.sak 44/2015 rom- og funksjonsprogram for Stavsberg skole. Fram til og med 2016 er det bevilget om lag 9,76 mill. kroner. I økonomiplanperioden er det innarbeidet 273,24 mill. kroner til prosjektet. Anskaffelsen gjennomføres som totalentreprise med samspill. Egen sak om forprosjekt fremlegges basert på resultatet av samspillet. Målet er byggestart i 2018 og ferdigstilling i 2020. Fremdrift avklares endelig i sak om forprosjekt.

Rådmannen ser behovet for en nærmere vurdering av kapasitetsutfordringer og ulike utbyggingsalternativer ved skolene i Moelv i årene framover. En vil derfor komme tilbake til spørsmålet om en samlet løsning for skolebygg i Moelv på et senere tidspunkt basert på en slik helhetsvurdering.

I k.sak 18/2015 vedtok kommunestyret struktur og drift for svømmebasseng i Brumunddal, jf. beskrivelsen i saksframstillingen. Vedtaket innebærer at kommunen skal leie svømmehall fra en ekstern utbygger/driver fremfor å bygge og drifte i egen regi gjennom et offentlig privat samarbeid (OPS). OPS-prosjektet innebærer at kommunen betaler en kapitalleie og en driftsleie i 30 år. All risiko for forvaltning, drift, vedlikehold og utvikling i leieperioden påhviler utleier. Det har gjennom høsten vært ført forhandlinger med prekvalifisert tilbyder om OPS-prosjektet. Svømmehallen vil ligge i tilknytning til Mjøstårnet. Planlagt ferdigstilling er i løpet av 2018. Egen sak om offentlig privat samarbeid om svømmebasseng vil bli lagt frem i løpet av 2016.

Det ble i k.sak 46/2015 vedtatt å bygge et nytt svømmebasseng på Brøttum barne- og ungdomsskole til erstatning for eksisterende svømmebasseng. Senere er rom- og funksjonsprogram behandlet i k.sak 77/2016. I denne saken ble det godkjent et kostnadsoverslag på 48,850 mill. kroner. Prosjektet er fullfinansiert i løpet av økonomiplanperioden.

Helse og omsorg

I samsvar med vedtatt overordnet strategi for helse- og omsorgstjenestene i Ringsaker 2012-2022 videreføres arbeidet med å innrette tjenestene slik at flest mulig klarer seg selv lengst mulig.

Regjeringen har i forslag til statsbudsjettet for 2017 lagt frem en opptrappingsplan for habilitering og rehabilitering. Opptrappingsplanen peker ut en ny retning for økt mestring, bedre helse og en tryggere hverdag. Hovedtyngden av habiliterings- og rehabiliteringsinnsatsen skal ifølge opptrappingsplanen skje i kommunen hvor brukeren bor. Planen skal bidra til at kommunene settes i stand til å gi et godt og tilrettelagt rehabiliteringstilbud til sine innbyggere og over tid overta flere rehabiliteringsoppgaver fra spesialisthelsetjenesten. Opptrappingsplanen er i rådmannens budsjettforslag fulgt opp med styrking av kommunens habiliterings-/rehabiliteringstilbud ved opprettelse av 1 årsverk ergoterapeut ved Kommunalmedisinsk senter.

Frisklivssentralen i Ringsaker vil komme i full drift fra 2017. Frisklivssentralen er en kommunal helsefremmende og forebyggende helsetjeneste. Kommunalmedisinsk senter har ansvar for tjenesten. Målgruppen er de som har økt risiko for, eller som har utviklet sykdom og trenger oppfølging av helsepersonell til å endre levevaner og mestre sykdom.

Kommunenes har plikt til å yte døgnopphold for helse- og omsorgstjenester til pasienter og brukere med behov for øyeblikkelig hjelp. Plikten trådte i kraft fra 1.1.2016 for pasienter med somatisk sykdom. Fra 1.1.2017 skal denne plikten også gjelde psykisk syke pasienter og personer med rusmiddelproblemer. Øyeblikkelig hjelp gjelder kun de pasienter og brukere som kommunen har mulighet til å utrede, behandle eller yte omsorg til. Denne utfordringen søkes løst innenfor rammen av

vedtatt budsjett og ved organisasjonsmessige tilpasninger, i første rekke av enhet fysisk helse og rustjenester.

Kommunen har de siste årene erfart en økende pågang av ungdommer med store hjelpebehov. Dette er ungdommer mellom 18 og 25 år som har psykisk lidelser og rusmiddelproblemer og som har behov for bolig og døgnbasert hjelp. I mangel av egne tjenester kjøper Ringsaker kommune tjenestetilbudet fra private aktører. Det er behov for å bygge opp kompetanse og tjenester i kommunen, og det foreslås å etablere et bofelleskap til unge voksne med store psykiske lidelser og rusutfordringer med inntil fem plasser. Tiltaket legges inn med halvårseffekt på om lag 3 mill. kroner i 2017 og med helårseffekt på om lag 6 mill. kroner i 2018 til opprettelse av 4 årsverk helsefagarbeider og 4 årsverk sykepleier. Tiltaket finansieres i sin helhet av tilskudd til ressurskrevende tjenester.

I 2017 skal kommunen skifte ut trygghetsalarmene med nye digitale alarmer. Digitale alarmer kan utvides til trygghetspakker og vil danne plattformen for videre utvikling og innføring av sensor- og springsteknologi i tjenesten. Det er videre satt i gang arbeid for å etablere nettilgang på bo- og aktivitetssentrene. Kommunen vil ta i bruk videokonferanseutstyr i tjenesten i 2017. Slikt utstyr kan bidra til å effektivisere behandling av enkeltpasienter og grupper av brukere, kompetanseoverføring, opplæring og administrativt samarbeid mellom enheter i og utenfor kommunen.

Det er ført opp 50 mill. kroner i 2018 til bygging av 26 omsorgsboliger ved Tømmerli bo- og aktivitetssenter. Totalt er det bevilget 78,5 mill. kroner til nye omsorgsboliger de siste årene. En egen sak om forprosjekt vil fremlegges i løpet av 2017.

Helsestasjoner

I statsbudsjettet 2017 er 50 mill. kroner av veksten i kommunesektorens frie inntekter begrunnet med behovet for styrking av helsestasjons- og skolehelsetjenesten, herunder jordmortjenesten. For Ringsaker kommune beløper dette seg til kr 346.000 og helsestasjonens budsjetttramme er styrket med tilsvarende beløp. Rammeknikningen er disponert til opprettelse av 0,5 årsverk helsesøster som skal benyttes til skolehelsetjenesten i videregående skole. I tillegg oppjusteres en helsesøsterstilling fra 0,80 årsverk til 1 årsverk.

En av oppgavene helsestasjonene har er å yte helsetjenester til enslige mindreårige asylsøkere som bor i mottak i kommunen og til bosatte flyktninger. Helsestasjoner vil i 2017 ha 2 årsverk engasjement helsesøster og 0,2 årsverk engasjement helsestasjonslege. Driftsrammen til helsestasjoner er foreløpig økt med kr 870.000 for dekning av kommunale tjenester til asylsøkere og flyktninger.

Barnevern

Over flere år er barneverntjenesten blitt styrket personellmessig og tilført midler til fosterhjem og institusjonstiltak. Tiltaksapparatet for foreldre-støttende tiltak er betydelig utvidet. Barneverntjenesten har kompetanse innenfor et bredt spekter av anerkjente metodiske hjelpetiltak, og fortsatt satsing på godt utredningsarbeid og utvikling av tiltaksapparatet vil kunne forebygge omsorgssvikt og påfølgende plasseringstiltak utenfor hjemmet.

For 2017 styrkes barnevernets ramme med bl.a. kr 340.000 for å finansiere 0,5 årsverk tilsynskonsulent til lovbestemt tilsyn med fosterbarn og kr 490.000 som kompensasjon for økning i statlige satser for godtgjøring til fosterhjem.

Sosiale tjenester

Stortinget har vedtatt å innføre en lovmessig aktivitetsplikt for mottakere av økonomisk sosialhjelp. Regjeringen har i statsbudsjett 2017 lagt inn forslag om å innføre aktivitetsplikt for mottakere av økonomisk stønad under 30 år fra 1.1.2017. Ringsaker kommune vedtok å innføre aktivitetsplikten allerede i 2015. Målet med tiltaket er å få flere i arbeid og færre på stønad, og videre å bidra til å redusere utbetalingene av økonomisk sosialhjelp. Aktivitetsplikt vil også i 2017 være et viktig tiltak for å oppnå målsettingen. Det er knyttet 2 årsverk til tiltaket. Ved utgangen av oktober 2016 er 73 av 84 brukere, omregnet til 86,9 %, ikke lenger avhengig av sosialhjelp etter å ha deltatt i tiltaket. For

2017 er målsetningen at minimum 100 personer skal avslutte tiltaket uten behov for å motta økonomisk stønad. Ved en gjennomsnittlig utbetaling av sosialhjelp pr. bruker pr. år kan dette estimeres til en reduksjon av sosialhjelpsutbetalinger på 5,6 mill. kroner på årsbasis.

Som følge av vedtak om økt antall flyktninger, er sosialhjelpsbudsjettet og introduksjonsstønad styrket med 8,2 mill. kroner i 2017. Budsjettet er i tillegg styrket med kr 120.000 til økte tolkeutgifter.

Sosialhjelpsbudsjettet øker videre med kr 901.000 på bakgrunn av økt grunnbeløp pr. deltaker i introduksjons- og kvalifiseringsprogrammet.

Boliger til flyktninger og vanskeligstilte på bolimarkedet.

For å kunne bosette flere flyktninger og gi et botilbud til vanskeligstilte på boligmarkedet er det ført opp 20 mill. kroner til bygging og kjøp av boliger hvert år i økonomiplanperioden, til sammen 80 mill. kroner.

Kommunen jobber aktivt med å stimulere private aktører til å bygge flere utleieboliger både i Brumunddal og i Moelv med grunnlånsfinansiering fra Husbanken og tilvisningsavtale med kommunen. Så langt er tre prosjekter ferdigstilt, med til sammen 26 boenheter, hvorav kommunen disponerer 12. Ved årsskiftet 2016/2017 forventes det ferdigstillelse av 38 boenheter i Moelv og 12 boenheter i Brumunddal, hvor kommunen har tilvisningsrett på 40 % av boenhetene. Det er planlagt 4 tilvisningsprosjekter med totalt 79 boenheter med ferdigstillelse i 2. halvår 2017. Sammen med økt investeringsramme til fremskaffelse av flere kommunale boliger, bidrar dette positivt til flere egnede utleieboliger.

Barn og ungdom

Det skal i 2017 jobbes videre med å styrke ungdomstilbudet ved utvikling av nye tilbud. Skateanlegget i Garveriparken i Moelv er åpnet, og det jobbes videre med å prosjektere og sette i gang bygging av et nytt skateanlegg i Masetvegen i Brumunddal. Midlertidig drift av skatetilbudet er etablert på Stela i Brumunddal i samarbeid med teknisk drift, og besøkstallene er så langt gode. På Strandsaga i Brumunddal er Mjøsparken med blant annet nytt skateanlegg og streetbasketanlegg under bygging.

Investeringer i infrastruktur

Det legges opp til store investeringer i infrastruktur i økonomiplanperioden for å tilrettelegge for tilgjengelige og attraktive byggefelt, utvikling i fjellet og langs Mjøsa, byutvikling og næringsutvikling. Store nedbørsmengder og intensiteter de seneste årene gjør det nødvendig å investere store beløp i samfunnsikkerhet og beredskap. Flere områder i kommunen er flomutsatt, og det er behov for omfattende tiltak for å hindre oversvømmelse og skader på infrastruktur og bygninger.

Investeringer innenfor vann, avløp og renovasjon utgjør om lag 332,7 mill. kroner i økonomiplanperioden, hvorav om lag 84,3 mill. kroner investeres i 2017. Dette er selvfølgelig i det alt vesentlige for å sikre innbyggere kvalitet på vann og avløp, men investeringene er også viktig for å tilrettelegge for aktivitet i boligmarkedet og næringslivet. Nytt vannverk i Mesnali er viktig for vannforsyningen til Sjusjøen. Nytt/utvidet vannverk i Moelv er viktig både for utviklingen av Moelv og for utviklingen på Rudshøgda.

Investeringer utenfor VAR-området utgjør til sammen om lag 235,2 mill. kroner i perioden 2017-2020, hvorav om lag 119,4 mill. kroner er investeringer i 2017. Det er fortsatt behov for større investeringer i flomsikring, infrastruktur i området rundt Moelv skole, utvikling av Garveriparken og utviklingen av Strandsaga. Det investeres i infrastruktur knyttet til boligtomter og i utforming og opparbeidelse av veger, gater, parker og grøntstruktur, samt større tiltak for å bedre avviklingen av kollektivtrafikken. I tillegg er det en lang rekke tiltak for å bedre trafiksikkerhet, sikre framkommelighet, utvikle parkområder, oppgradere badeplasser m.m.

1.1.4 Nærmere om budsjettforslagets bakgrunn og forutsetninger

Formannskapet vedtok i møte 22.6.2016 ved f.sak 104/2016 veiledende rammer for budsjett 2017 og økonomiplan 2017-2020 fordelt pr. virksomhetsområde.

Ved utarbeidelsen av budsjett 2017 og økonomiplan 2017-2020 har rådmannen søkt å følge forutsetningene i rammesaken og skissen til inndeckning som lå til grunn for formannskapets vedtak om drifts- og investeringsrammer. Budsjetttrammene er i samsvar med vedtakets pkt. 3 korrigerert for endrede forutsetninger som har blitt avklart underveis i arbeidet med budsjett og økonomiplan, senest ved fremleggelsen av regjeringens forslag til statsbudsjett for 2017. Det er derfor vanskelig å henføre de detaljerte inndeckningstiltakene på utgifts- og inntektssiden helt eksakt til de enkelte elementer i skissen over.

Veksten i kommunens frie inntekter, slik den fremkommer av beregningsteknisk dokumentasjon til forslaget til statsbudsjett for 2017, ble om lag 7,3 mill. kroner lavere enn lagt til grunn i rammesaken. Dette har bl.a. sammenheng med at Ringsaker har en lavere befolkningsvekst enn landsgjennomsnittet. I tillegg er en andel av veksten i frie inntekter «styrt mot bestemte formål» ved at de er begrunnet med satsing på tidlig innsats i grunnskolen, opptrappingsplan på rusfeltet, opptrappingsplan på habilitering og rehabilitering, samt helsestasjon og skolehelsetjeneste. Videre inkluderer inntektsveksten innlemminger av tilskudd til frivilligsentraler, øyeblikkelig hjelp psykisk helse, aktivitetsplikt unge sosialhjelpsmottakere og helårsvirkninger av innlemminger i 2016. Ovennevnte forhold er i hovedsak fulgt opp i rådmannens budsjettforslag. Lavere frie inntekter i 2017 enn forventet dekkes imidlertid opp av avsatte merinntekter i 2016. Skatt og rammetilskudd i 2016 ligger i sum an til å bli om lag 18,8 mill kroner høyere enn revidert budsjett, som avsettes disposisjonsfond til bruk i 2017.

Kommunens pensjonsutgifter, ligger an til å bli høyere enn lagt til grunn i rammesaken. Størrelsen på reguleringspremien bestemmes av nivålønnsvæksten, det vil si økningen i årslønnen og økningen i Folketrygdens grunnbeløp (G) i perioden 1.1-31.12. Reguleringspremien for 2017 forventes å bli vesentlig høyere enn tidligere varslet fra KLP, som følge av en høy nivålønnsvækst i 2017, siden virkningsdatoen for lønnsoppgjøret for 2017 er satt til 1.8.2017. Det er i 2. tertialrapport 2016 lagt opp til at lavere reguleringspremie enn antatt i 2016, på om lag 11,8 mill. kroner, blir stående på lønnsreserven til bruk i budsjett 2017. I henhold til 1. tertialrapport 2016 er 8,258 mill. kroner av økt tilbakeført overskudd og avregninger for 2015 brukt til å redusere noe av økningen i reguleringspremien i 2018 og 2019.

Etter flere år med generelle prosentvise kutt innenfor virksomhetsområdene, var det ikke lagt opp til slike kutt i rammesaken. Mange runder med generelle utgiftskutt har gjort det stadig vanskeligere å redusere driftsutgiftene ytterligere uten at dette går utover tjenestetilbudet. Samtidig er det ikke økonomisk handlingsrom til å kompensere fullt ut for økte behov og utgifter, slik at noe av dette må løses ved omdisponeringer innenfor virksomhetsområdenes budsjetttrammer. Renholdsenheten har for øvrig lagt planer for en effektivisering av virksomheten tilsvarende kr 500.000 og budsjetttrammen er redusert tilsvarende.

Inntekter fra eiendomsskatt er på vanlig måte justert for volumvekst (nybygg/tilbygg) og deretter justert for kostnadsvekst.

Det har vært nødvendig å justere noe på fremdriften ved enkelte større investeringsprosjekt, slik at de driftsøkonomiske konsekvensene er tilpasset den økonomiske rammen.

Som tabell 1.1.4.1 viser, var det i rammesaken ubalanse i økonomiplanen fra 2017 som økte utover til 2019 og med en liten nedgang i 2020. Etter at alle budsjettforutsetninger er oppdatert og tiltak innarbeidet, er det en ubalanse mellom totale driftsutgifter og driftsinntekter i 2017 på 15 mill. kroner i 2017, 9 mill. kroner i 2018, 16,2 mill. kroner i 2019 og 11,5 mill. kroner det siste året i økonomiplanen.

Ubalansen i 2017 er som tidligere nevnt dekket opp av avsatte merinntekter i 2016. Ubalansen i de øvrige årene er rent budsjetteknisk dekket opp ved bruk av disposisjonsfond, men må ved rullering av økonomiplan dekkes inn med permanente utgiftskutt og/eller oppjustering av inntektssiden i budsjettet, som eventuelt økte overføringer som følge av befolkningsvekst, alternativt eiendomsskatt. Det er helt nødvendig å stå fast ved strategien for vekst og utvikling. Tiltak som gir befolkningsvekst vil sikre et høyere nivå på kommunens frie inntekter. Dette er den viktigste forutsetningen for videre utbygging av kommunens velferdstjenester. Kommunen må nærme seg landsgjennomsnittlig befolkningsvekst dersom en skal få sin andel av inntektsveksten i kommunesektoren.

Korrigerende vedtak, lønnsoppgjør med mer

Budsjettforslaget er på vanlig måte korrigerende for helårsvirkning av driftstiltak som er igangsatt i løpet av 2016 og tiltak som er vedtatt iverksatt i 2017. Videre er det innarbeidet driftskonsekvenser av gjennomførte investeringsprosjekter. I tillegg er det innarbeidet helårsvirkninger av sentrale og lokale lønnsoppgjør, endringer i pensjonspremier og økninger i ulike tilskudds- og betalingssetninger. Budsjettforslaget er oppdatert i forhold til øvrige kjente endringer i kommunens rammebetingelser.

Sentrale inntektsforutsetninger

Noen av de sentrale inntektsforutsetningene som er lagt til grunn i rådmannens budsjettforslag kan stikkordsmessig sammenstilles slik:

- Ved budsjettering av skatt og rammetilskudd (frie inntekter) har rådmannen i budsjettforslaget tatt utgangspunkt i inntektsanslaget i beregningsteknisk dokumentasjon av inntektssystemet for kommuner og fylkeskommuner (Grønt hefte) som fulgte forslaget til statsbudsjett for 2017. Frie inntekter er budsjettert med 1,697 mill. kroner.
- Det er budsjettert med eiendomsskatt i hele kommunen på til sammen 112,9 mill. kroner i 2017. Det er lagt til grunn en volumvekst som følge av nybygg og tilbygg på 3 mill. kroner. Den budsjetterte inntekten fra eiendomsskatten er videre trappet opp med 3 mill. kroner årlig fra og med 2017 som følge av forventet bolig-, hytte- og næringsutbygging. Skattesatsen for 2017 er justert for kostnadsvekst og er i budsjettforslaget satt til 4,9 promille. Bunnfradraget holdes uendret på kr 110.000.
- I budsjett 2017 er det ført opp til sammen 40,6 mill. kroner i utbetaling av utbytte fra og renter på ansvarlig lån til Eidsiva Energi AS. Utbyttet er redusert med 3,7 mill. kroner basert på signaler om lavere utbytte i årene fremover. Alle midlene går hvert år i sin helhet til å saldere driftsbudsjettet. Inntekter fra salg av konsesjonskraft er ført opp med 1 mill. kroner.
- Kompensasjonsordninger knyttet til tidligere utbygginger av skolebygg, sykehjem og omsorgsboliger er av Husbanken opplyst til å utgjøre om lag 9,3 mill. kroner i 2017. Beløpet trappes ned utover i økonomiplanperioden etter hvert som lånene nedbetales.
- Det er budsjettert med 39,5 mill. kroner i vertskommunetilskudd knyttet til ansvarsreformen for 2017. Endelig beløp vil først foreligge etter at statsbudsjettet for 2017 er vedtatt. Det vises til særskilt omtale av vertskommunetilskuddet senere i dokumentet under kap. 4.24.
- Integreringstilskudd ved bosetting av flyktninger er budsjettert med 41,8 mill. kroner i 2017. Da det fortsatt er stor usikkerhet rundt antall flyktninger som vil bosettes i Ringsaker, har en valgt å budsjettere med 75 flyktninger og 10 enslig mindreårige asylsøkere og flyktninger i budsjett 2017. I budsjettet forutsettes det at bosettingen av 75 nye personer fordeler seg med 50 voksne og 25 barn. Det er stor usikkerhet knyttet til hvor mange av flyktningene som er enslig voksne, andre voksne og barn.
- Kommunale betalingssetninger er i utgangspunktet prisjustert med 2,3 prosent. Enkelte satser har en noe høyere prisjustering mens andre har lavere. Det er imidlertid noe variasjoner blant annet som følge av forskriftsbestemmelser og øvrige sentrale føringer på gebyrnivåene,

herunder kravet til selvkost innefor VAR-området. Det er ingen økning av avgifter innenfor VAR-området. De enkelte betalingssatsene fremgår av hoveddel III Gebyrregulativ i rosa bok.

1.1.5 Om dokumentene

Budsjettokumentene presenteres etter inndelingen i virksomhetsområder og resultatenheter i henhold til organiseringen av kommunens administrative og tjenesteproduserende virksomhet.

Dokumentets tekstdel (blå bok) er inndelt i seks hoveddeler med vedlegg. Hoveddel I er en presentasjon av sentrale forutsetninger/rammebetingelser, kommunens plansystem og budsjettprosess og utvalgte KOSTRA nøkkeltall. Hoveddel II fremviser den økonomiske helheten i budsjettforslaget. Forslaget kommenteres på overordnet nivå. Foreslåtte endringer i forhold til 2016 presenteres særskilt i egne tabeller for henholdsvis nye drifts- og investeringstiltak. Hoveddel III omhandler bolig- og tomteilrettelegging. Hoveddel IV omtaler forslaget for hvert enkelt virksomhetsområde. I hoveddel V kommenteres endringer i økonomireglementet og gebyrregulativet. I hoveddel VI har rådmannen tatt inn sitt forslag til vedtak om budsjettet 2017 og økonomiplan 2017-2020.

Dokumentets talldel (rosa bok) presenterer forslaget til drifts- og investeringsbudsjett fordelt etter virksomhetsområde på hovedartsgruppe i samsvar med det spesifikasjonsnivået som det er lagt opp til i økonomireglementet. Investeringsbudsjett er i tillegg spesifisert pr. prosjekt. I dokumentet inngår også andre spesifikasjoner og hovedoversikter til årsbudsjettet, samt forslag til gebyrregulativ, godtgjøringreglement og økonomireglement. Videre er oversikter knyttet til økonomiplanen tatt inn i rosa bok.

På kommunens internettsider (www.ringsaker.kommune.no) vil det være tilgjengelig mer detaljerte talloppstillinger (gul bok). Disse detaljoppstillingene er kun tilgjengelig på internett. Hele budsjettforslaget er også tilgjengelig her.

1.2 Rammebetingelser og økonomiske forutsetninger

1.2.1 Innledning

I denne delen av dokumentet presenteres de overordnede økonomiske rammebetingelsene, samt de gjennomgående forutsetninger, som budsjett- og økonomiplanforslaget bygger på. De nærmere inntektsanslagene for Ringsaker kommune presenteres i hoveddel IV.

Kommunesektorens samlede inntekter anslås til om lag 488,7 mrd. kroner i 2017. I tabell 1.2.1.1 anslås sammensetningen av inntektene i 2017 og nominell endring fra 2016.

Tabell 1.2.1.1 Kommunesektorens inntekter i 2017

	Mrd. kroner	Andel av samlede inntekter (%)	Nominell endring i % fra 2016 ¹⁾
Frie inntekter			
Skatteinntekter	195,9	40,1	2,3
Rammetilskudd	161,0	33,0	2,9
Sum frie inntekter	356,9	73,1	2,6
Øremerkede tilskudd ²⁾	27,7	5,7	-2,1
Gebyrer	67,1	13,7	3,1
Momskompensasjon	21,2	4,3	4,2
Andre inntekter	15,8	3,2	2,5
Totalt	488,7	100	2,4

1) Ved beregning av endring er det tatt utgangspunkt i anslag på regnskap for 2016 korrigert for oppgaveendringer.

2) Ekskl. tilskudd til kommunenes arbeid med flyktninger, personer med opphold på humanitært grunnlag og asylsøkere

Kommunesektorens skatteinntekter og rammetilskudd er sektorens frie inntekter. De frie inntektene utgjør om lag 73 % av samlede inntekter. Andelen skatteinntekter og rammetilskudd er henholdsvis om lag 55 % og om lag 45 % av de frie inntektene. Disse inntektene kan disponeres fritt innenfor rammen av lover og regelverk. Skatteinntekter er kommunesektorens andel av skatt på alminnelig inntekt fra personlige skatteyttere. Størrelsen på skatteinntektene avhenger blant annet av utviklingen i skattegrunnlagene og av de kommunale og fylkeskommunale skattørene. Rammetilskudd bevilges på Kommunal- og moderniseringsdepartementets (KMD) budsjett.

Øremerkede tilskudd skal benyttes i tråd med formålet som er angitt for bevilgningen. Andelen øremerkede tilskudd utgjør 5,7 % av de samlede inntektene i kommune-Norge.

Gebyrinntekter er kommunale eiendomsavgifter og egenbetaling for tjenester som leveres av kommunene, eksempelvis tekniske tjenester, helse- og omsorgstjenester og barnehagetjenester. Gebyrinntektenes andel av de samlede inntektene anslås til 13,7 %.

Momskompensasjon er refusjon til kommunesektoren for anskaffelser som er merverdiavgiftspliktige og utgjør en andel på 4,3 % av de samlede inntektene.

1.2.2 Hovedtrekkene i det økonomiske opplegget for kommunesektoren

Kommunesektorens inntekter i 2016

Realveksten i kommunesektorens samlede inntekter i 2016 ble i revidert nasjonalbudsjett anslått til 8,3 mrd. kroner, hvorav 3,4 mrd. kroner var frie inntekter. Veksten er regnet i forhold til regnskapstall for 2015.

Anslaget for kommunesektorens skatteinntekter ble i revidert nasjonalbudsjett 2016 oppjustert med 0,7 mrd. kroner. Samtidig ble den samlede pris- og kostnadsveksten i kommunesektoren (kommunal deflator) nedjustert fra 2,7 til 2,6 prosent. Dette medførte lavere kostnader for kommunesektoren på 0,4 mrd. kroner.

Ny informasjon om skatteinngangen tyder på at kommunesektorens skatteinntekter i 2016 blir 3,8 mrd. kroner høyere enn det som er lagt til grunn i revidert nasjonalbudsjett 2016. Bakgrunnen er

ekstraordinært store uttak av utbytter til personlig skatteyttere for inntektsåret 2015, som gir økt skatt på alminnelig inntekt i 2016. For Ringsaker kommune ligger det i 2016 an til økning i skatteinntektene sammenholdt med opprinnelig vedtatt budsjett på 16,050 mill. kroner, basert på de siste anslagene i statsbudsjett 2017. I og med at det er anslaget for skatteinntekter i Revidert nasjonalbudsjett 2016 som legges til grunn for beregning av skatteinntektene for 2017, vil nivået på Ringsaker kommunes skatteinntekter være 0,702 mill. kroner høyere enn opprinnelig budsjett.

Den samlede pris- og kostnadsveksten i kommunesektoren (den kommunale deflatoren) i 2016 anslås til 2,6 %, mens lønnsveksten anslås til 2,7 %. Dette er de samme anslagene som ble gitt i Revidert nasjonalbudsjett 2016.

Den reelle veksten i kommunesektorens samlede inntekter i 2016 anslås til 12,1 mrd. kroner, som tilsvarer 2,7 %. Realveksten i de frie inntektene anslås til 7,2 mrd. kroner, tilsvarende 2,1 %. Det er da tatt hensyn til økte skatteinntekter. Veksten er vesentlig sterkere enn det som var lagt til grunn i Nasjonalbudsjett 2016.

Kommunesektorens inntekter i 2017

I kommuneproposisjonen 2017 la regjeringen opp til en reell vekst i kommunesektorens samlede inntekter i størrelsesorden 3,25 til 4 mrd. kroner i 2017. Det ble varslet at mellom 3,75 og 4 mrd. kroner av veksten ville være frie inntekter.

Regjeringen legger i statsbudsjett 2017 opp til en reell vekst i kommunesektorens samlede inntekter på 3,4 mrd. kroner i 2017, tilsvarende en vekst på 0,7 %. Av veksten er 4,075 mrd. kroner frie inntekter. Det tilsvarer en realvekst i frie inntekter på 1,2 %.

Pris- og lønnsvekst i kommunesektoren (deflatoren) i 2017 er anslått til 2,5 %. Kommunesektoren er kompensert for dette innenfor de foreslåtte inntektsrammene for 2017.

I tabell 1.2.2.1 er realveksten i kommunesektorens inntekter i 2017 på 3,4 mrd. kroner dekomponert. Veksten er regnet fra anslått inntektsnivå i 2016 i revidert nasjonalbudsjett 2016.

Tabell 1.2.2.1: Realvekst i kommunesektorens inntekter i 2017 (mrd. kroner)

Frie inntekter	4,1
Frie inntekter knyttet til nye oppgaver ¹⁾	0,3
Øremerkede tilskudd	-1,4
Gebyrinntekter	0,4
Samlede inntekter	3,4

¹⁾ Disse midlene bevilges som frie inntekter, men regnes ikke med i veksten i frie inntekter siden midlene er knyttet til nye pålagte oppgaver. Midlene regnes med i veksten i de samlede inntektene.

Veksten i frie inntekter foreslås fordelt med 3.625 mill. kroner til kommunene og 450 mill. kroner til fylkeskommunene. Av veksten i frie inntekter til kommunene er 150 mill. kroner begrunnet med tidlig innsats i grunnskolen, 300 mill. kroner med opptrappingsplanen på rusfeltet, 100 mill. kroner med opptrappingsplan for habilitering og rehabilitering og 50 mill. kroner med økt satsing på skolehelsetjenester og helsestasjoner. Av veksten i frie inntekter til fylkeskommunene er 200 mill. kroner begrunnet med behovet for fornying og opprusting av fylkesveiene.

Veksten i frie inntekter i 2017 må ses i sammenheng med kommunesektorens anslåtte merutgifter knyttet til befolkningsutviklingen. I kommuneproposisjonen 2017 ble det vist til beregninger utført av Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi (TBU), som viste merutgifter for kommunesektoren i 2017 på om lag 2,5 mrd. kroner som følge av den demografiske utviklingen. Av dette kan det anslås at om lag 2,1 mrd. kroner må finansieres innenfor veksten i frie inntekter. Anslaget baserer seg blant annet på Statistisk sentralbyrås (SSB) befolkningsframskrivninger fra juni 2015 og viser den isolerte effekten på kommunesektorens utgifter av endringer i befolkningens størrelse og sammensetning. De anslåtte merutgiftene uttrykker hva det vil koste kommunesektoren å

oppretholde tjenestetilbudet i blant annet skole, barnehage og omsorgstjenesten med uendret standard og produktivitet i tjenesteytingen.

I kommuneproposisjonen 2017 ble veksten i kommunesektorens samlede pensjonskostnader anslått til i størrelsesorden 850 mill. kroner i 2017, ut over det som dekkes av den kommunale deflatoren.

Etter at det er tatt hensyn til merutgifter for kommunesektoren knyttet til den demografiske utviklingen og pensjonskostnader, er veksten i frie inntekter beregnet til 2,1 mrd. kroner.

I kommuneproposisjonen 2017 ble det varslet at skattøren skal fastsettes ut fra en målsetting om at skatteinntektene for kommunene skal utgjøre 40 % av de samlede inntektene. Det foreslås at den kommunale skattøren for 2017 holdes uendret på 11,8 %. Den fylkeskommunale skattøren foreslås også å holdes uendret på 2,65 %. Anslaget på kommunesektorens skatteinntekter i 2017 legger til grunn 0,7 % sysselsettingsvekst og 2,7 % lønnsvekst fra 2016 til 2017.

Tabell 1.2.2.2 viser anslag på frie inntekter til primærkommunene i 2016 og 2017. Inntektene i 2016 er anslag på regnskap korrigert for oppgaveendringer.

Tabell 1.2.2.2 Frie inntekter i primærkommuner i 2016 og 2017 (nominelle priser). Beløp i mill. kroner

	2016	2017	Endring i %
Skatter i alt	191 456	195 863	2,3
<i>Herav skatt på inntekt og formue</i>	<i>179 650</i>	<i>183 800</i>	<i>2,3</i>
Rammetilskudd	156 590	161 064	2,9
Sum frie inntekter	348 046	356 927	2,6

Den nominelle veksten i kommunenes frie inntekter anslås til 8,881 mrd. kroner eller 2,6 % i 2017, regnet fra anslag på regnskap for 2016. Med anslått prisvekst i kommunesektoren fra 2016-2017 på 2,5 % tilsvarende en realvekst på 1,2 %, og det utgjør om lag 4,075 mrd. kroner.

Situasjonen for de enkelte kommuner vil naturlig nok variere i forhold til alle makrobeskrivelsene foran. Til orientering ligger Ringsaker kommune under det gjennomsnittlige nivået for frie inntekter, nærmere bestemt på 95 % i 2015, hvis en ser bort fra eiendomsskatt og konsesjonskraftinntekter. Hvis en tar med eiendomsskatt og konsesjonskraftinntekter, ligger Ringsaker kommune på 97 % av gjennomsnittlig nivå i 2015. Disse inntektsforskjellene fremstår etter at en har korrigert for ulikheter i utgiftsbehovet.

Størrelsen på og utviklingen av de frie inntektene er særlig avgjørende for vurderingen av økonomiske forutsetninger og hvilken handlefrihet en dermed kan legge til grunn for økonomiplanperioden. Dette har igjen konsekvenser for hvilke tjenestetilbud kommunen kan gi innbyggerne.

Beregningene av hva Ringsaker kommune for egen del kan budsjettere med under de ulike inntekstpostene, er vist i hoveddel IV. De konkrete anslagene vedrørende skatt og rammetilskudd er presentert i kapittel 4.24 under omtalen av virksomhetsområde 90 Felles.

1.2.3 Endringer i oppgaver, regelendringer, tilskuddsordninger med videre

I forslaget til statsbudsjett for 2017 er det redegjort for endringer i oppgaver, regelendringer, tilskuddsordninger med videre. Endringene knytter seg i hovedsak til områdene helse og omsorg, samt barn og unge. Konsekvensene av endringene for Ringsaker kommune er beregnet og innarbeidet i budsjett 2017 og økonomiplan 2017-2020 i den grad dette ikke allerede er hensyntatt i den etablerte rammen. Det vises til egne kommentarer om dette i hoveddel IV.

Opptrappingsplan for rusfeltet

Regjeringen vil styrke innsatsen på rusfeltet gjennom en opptrappingsplan, som skal bidra til kapasitet og kvalitet i tilbudet til personer med rusproblemer. Regjeringen ønsker å styrke innsatsen på rusfeltet med 2,4 mrd. kroner i perioden 2016-2020, hvorav 541 mill. kroner ble bevilget i 2016. For 2017 er

300 mill. kroner av veksten i de frie inntektene til kommunene begrunnet med en økt satsing på rusfeltet. Midlene blir fordelt til kommunene etter sosialhjelpsnøkkelen i inntektssystemet. Regjeringen vil gjennom etablerte rapporteringsordninger følge med på utviklingen i sektoren.

Rusfeltet har over tid vært et satsningsområde for Ringsaker, noe som gjenspeiles i kommunens årlige budsjetter og innrapporterte tall til KOSTRA. Senest i 2015 ble det etablert fire omsorgsplasser for rusavhengige i en egen fløy ved Brumunddal bo- og aktivitetssenter. En kan også nevne etableringen av Kjerringhaugen boenhet for rusavhengige, som ble tatt i bruk i mars 2014 med åtte beboere. Tidligere etablerte tiltak videreføres i hele økonomiplanperioden med 1,2 mill. kroner.

I rådmannens forslag til budsjett 2017 er det innarbeidet etablering av et bofellesskap for unge voksne med psykiske lidelser og rusutfordringer, underlagt psykisk helse og rustjenester, med inntil 5 plasser fra 1.7.2017. Det er innarbeidet om lag 3 mill. kroner i 2017 og med en helårseffekt på om lag 6 mill. kroner i 2018 til opprettelse av 4 årsverk helsefagarbeider og 4 årsverk sykepleier. Nedbyggingen av spesialhelsetjenesten gir store utfordringer innenfor psykisk helsearbeid og rusbehandling i kommunehelsetjenesten. I mangel av egne tjenester kjøper Ringsaker kommune tjenestetilbudet fra private aktører, og det er behov for å bygge opp kompetanse og tjenester i kommunen.

Helsestasjons- og skolehelsetjeneste

Som varslet i kommuneproposisjonen for 2017 vil Regjeringen fortsette å styrke helsestasjons- og skolehelsetjenesten, herunder jordmortjenesten. 50 mill. kroner av veksten i kommunesektorens frie inntekter i 2017 er begrunnet med en styrking av disse tjenestene. I perioden 2014-2017 er totalt om lag 734,4 mill. kroner av veksten i kommunesektorens frie inntekter begrunnet med denne satsingen. Midlene foreslås fordelt til kommunene basert på antall innbyggere i alderen 0–19 år, med et minstenivå på kr 100.000 pr. kommune. Fordelingen vises særskilt i tabell C i Grønt hefte.

I tråd med ovennevnte er det i rådmannens budsjettforslag 2017 innarbeidet en ytterligere styrking av helsestasjons- og skolehelsetjenesten med til sammen kr 346.000.

Opptrappingsplan for habilitering og rehabilitering

Regjeringen vil styrke innsatsen på habiliterings- og rehabiliteringsområdet gjennom en opptrappingsplan. Planen skal bidra til at kommunene settes i stand til å gi et godt og tilrettelagt rehabiliteringstilbud til sine innbyggere, og over tid overta flere rehabiliteringsoppgaver fra spesialisthelsetjenesten. Som en del av satsingen på habilitering og rehabilitering er 100 mill. kroner av veksten i de frie inntektene til kommunene begrunnet med økt satsing på habilitering og rehabilitering. Midlene fordeles etter delkostnadsnøkkel for helse.

I tråd med ovennevnte er det i rådmannens budsjettforslag 2017 innarbeidet 1 årsverk ergoterapeut under Kommunalmedisinsk senter med kr 642.000. Dette tilsvarer Ringsaker sin andel av de nevnte 100 mill. kronene.

Tidlig innsats i grunnskolen

Regjeringen foreslår å styrke arbeidet med tidlig innsats i skolen, for å fange opp utfordringer hos elever og følge dem opp raskt. Det foreslås at 150 mill. kroner av veksten i kommunesektorens frie inntekter begrunnes med en økt satsing på tidlig innsats i grunnskolen i 2017. Midlene fordeles etter delkostnadsnøkkel for grunnskole.

I statsbudsjettet for 2017 varsler regjeringen et lovforslag om tidlig innsats. Hensikten er å gi faglig svake elever et tilbud om intensivopplæring, tidsavgrenset og i smågrupper, som ikke forutsetter sakkyndig vurdering og omfattende saksbehandling.

Kommunen har etablert ordninger, særlig for 1.-4. trinn, der elevers faglige utfordringer identifiseres og følges opp raskt innenfor ordinær undervisning. Eksempler på slike ordninger er *Ny Start* på 2. trinn og ulike lesekurs. I tråd med ovennevnte er det i rådmannens budsjettforslag 2017 innarbeidet en årlig økning på kr 944.000 for å styrke arbeidet med tidlig innsats i grunnskolen.

Tilskudd til frivillighetssentraler

I forbindelse med behandling av Meld. St. 14 (2014-2015) *Kommunereformen – nye oppgaver til større kommuner* har Stortinget sluttet seg til at ansvaret for tilskuddet til frivillighetssentraler bør overføres til kommunene. Som følge av dette blir 131 mill. kroner overført til kommunene i statsbudsjettet 2017. Dette beløpet inkluderer midler til kompetansebygging og videreutvikling av sentralene. I tillegg foreslår regjeringen at bevilgningen økes med 20 mill. kroner, som tilsvarer en økning på kr 47.000 pr. sentral. Til sammen fordeles 151 mill. kroner til frivillighetssentraler, og fordelingen vises særskilt i tabell C i Grønt hefte.

I tråd med ovennevnte er det i rådmannens budsjettforslag innarbeidet kr 730.000 i økt tilskudd til frivillighetssentraler. Beløpet kommer i tillegg til det kommunale driftstilskuddet.

Investeringsstilskudd til etablering av heldøgns omsorgsplasser

Investeringsstilskuddet skal stimulere kommunene til å fornye og øke tilbudet av sykehjemsplasser og omsorgsboliger for personer med behov for heldøgns helse- og omsorgstjenester, uavhengig av alder, diagnose eller funksjonsnedsettelse.

Bevilgningsforslaget for 2017 over Helse- og omsorgsdepartementets budsjett innebærer en tilsagnsramme på 2.973 mill. kroner. Rammen gir rom for tilskudd til om lag 1.800 heldøgns omsorgsplasser i sykehjem og omsorgsboliger.

I årene som kommer vil det være behov for å øke kapasiteten av heldøgns omsorgsplasser i kommunene. Det foreslås å endre dagens investeringsstilskudd, slik at det fra 2021 utelukkende gis investeringsstilskudd til prosjekter som øker det totale antallet heldøgns omsorgsplasser i kommunene. Det legges opp til en gradvis innføring av den nye ordningen i budsjettene for 2017-2020, slik at det i disse årene fortsatt vil være mulig å benytte deler av tilskuddsordningen til utskiftning og renovering. Byggingen av 26 omsorgsboliger på Tømmerli vil være omfattet av tilskuddsordningen.

Aktivitetsplikt for sosialhjelpsmottakere

Regjeringen forslår å innføre aktivitetsplikt for mottakere av økonomisk stønad under 30 år fra 1.1.2017. Formålet er å styrke stønadsmottakernes muligheter for å komme i arbeid og bli selvforsørget. Nyere forskning viser at vilkår om aktivitet har god effekt for unge sosialhjelpsmottakere. Regjeringen foreslår å bevilge 60 mill. kroner over rammetilskuddet til kommunene, som kompensasjon for innføring av aktivitetsplikt fra 1.1.2017.

Rådmannen fikk i k.sak 41/2015 fullmakt til å etablere tiltaket «Aktivitetsplikt for sosialhjelp», og tiltaket startet opp i desember 2015. Det er i dag knyttet 2 årsverk til tiltaket. I budsjett 2016 ble det innarbeidet 1,3 mill. kroner til økte driftsutgifter i forbindelse med etablering av aktivitetsplikten, og det er innarbeidet ytterligere 0,677 mill. kroner i helårseffekt i 2017. Totalt er det innarbeidet om lag 2 mill. kroner til finansiering av 2 årsverk, husleie, strøm, leie av bil og forbruksmateriell.

Helårseffekt av 20 timer gratis oppholdstid i barnehage for 3-åringer

Fra 1. august 2016 ble det innført 20 timer gratis oppholdstid i barnehagen pr. uke for alle 3-åringer i familier med lav inntekt. Helårseffekten i 2017 utgjør 52 mill. kroner.

Det er i rådmannens budsjettforslag innarbeidet kr 284.000 i barnehagens budsjetttramme til formålet.

Helårseffekt av ny naturfagstime

Timetallet i naturfag ble økt med én uketime fra høsten 2016 på 5.-7. trinn. Forslaget er en del av Regjeringens realfagsstrategi og skal gi bedre tid til variert opplæring. Helårseffekten i 2017 utgjør 114,4 mill. kroner.

Høstvirkning på kr 518.000 ble innarbeidet i budsjett 2016, og det er i rådmannens budsjettforslag innarbeidet ytterligere kr 639.000, slik at helårseffekten utgjør 1,157 mill. kroner under VO 30 Undervisning.

Ressurskrevende tjenester

I 2016 får kommunene kompensert 80 % av egne netto lønnsutgifter til helse- og omsorgstjenester ut over et innslagspunkt på 1,081 mill. kroner. Netto lønnsutgifter er lønn til ansatte og tilhørende sosiale utgifter, fratrukket øremerkede tilskudd og tilskudd gjennom inntektssystemet. Tilskuddsordningen gjelder for tjenestemottakere til og med det året de fyller 67 år. Budsjettforslaget for 2017 innebærer at innslagspunktet oppjusteres med kr 47.000 ut over anslått lønnsvekst for 2016, til 1,157 mill. kroner. Kompensasjon for kommunens utgifter ut over innslagspunktet beholdes uendret på 80 %. Det vises til omtale av dette under omtalen av VO 40 Pleie og omsorg i hoveddel 4.

1.2.4 Lønns- og prisforutsetninger

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) har anslått veksten i gjennomsnittlig årslønn til 3,0 % i 2015. Den krevende situasjonen for konkurranseutsatt næringsliv, herunder bedrifter som leverer til oljevirkomheten, kan føre til lavere lønnsvekst i tiden fremover.

På bakgrunn av resultatene av de gjennomførte oppgjørene i 2016 og vurderinger av den økonomiske utviklingen framover er årslønnsveksten i kommunesektoren i nasjonalbudsjettet nedjustert fra 2,7 % til 2,4 % for 2016.

SSB og Norges Bank anslår årslønnsveksten i 2017 til henholdsvis 2,6 % og 3,2 %. De anslår veksten i konsumprisindeksen til henholdsvis 2,0 % og 2,7 %.

Lønnsoppgjøret for 2017 er et mellomoppgjør, og samlet tas det i budsjettet for Ringsaker kommune høyde for en total ramme som utgjør om lag 2,5 %. Som en del av tariffoppgjøret for 2016, er det også avtalt sentrale tillegg for 2017. KS har beregnet årslønnsvekstrammen fra 2016-2017 på om lag 2,2 %. Av lønnsrammen utgjør overheng anslagsvis 0,9 prosentpoeng.

Til inndekning av lønnsoppgjøret i 2017 føres det opp en bevilgning på 29,041 mill. kroner, som tilsvarer om lag 2,5 %. Dette er det samme anslaget på lønnsoppgjøret som KLP har brukt i sine prognoser for reguleringspremien, og det er noe lavere enn lønnsveksten i forslaget til statsbudsjett for 2017 på 2,7 %.

I budsjettet er det i tillegg tatt hensyn til at lønnsveksten skal dekke lønnsoppgjør og økt reguleringspremie for ansatte i Ringsaker kirkelige fellestråd, anslåtte virkninger av sentrale forhandlinger om driftstilskudd leger/fysioterapeuter, legevakt, turnusleger og korrigeringer av lønn i forbindelse med ansettelse, ansiennitetsopprykk m.m., som ikke inngår i hovedoppgjøret. Dette er fordelt ut i budsjetttrammen til de ulike enhetene.

Rådmannen har i forslaget til budsjett 2017 lagt til grunn en prisvekst på 1,9 %. Andre driftsutgifter enn lønn er i budsjettforslaget for 2017 i utgangspunktet kompensert med en slik prisvekst på 1,9 %.

I tråd med praksis vektet samme forutsetninger om lønnsvekst (rådmannen har her benyttet 2,5 % med vekt om lag 70 %) og prisvekst (rådmannen har her benyttet 1,9 % med vekt om lag 30 %). Dette vektete uttrykket for kostnadsvekst brukes i rammeberegningen til fremskriving av inntektsartene/gebyrene. I rådmannens forslag til budsjett 2017 er dermed i utgangspunktet disse inntektsartene forutsatt å øke med om lag 2,3 %. Det vises til nærmere presentasjon av foreslåtte endringer i de ulike kommunale betalingsordningene i kapittel 5.2, samt i omtalen av de respektive virksomhetsområdene i kapittel 4. Selve forslaget til gebyrregulativ for 2017 er tatt inn i kapittel 3.1 i rosa bok.

Økonomiplanen føres i faste priser med 2017-kroneverdi. Avdragene som innarbeides med løpende priser i basis, er deflaterte med utgangspunkt i en sats på 2,0 % for 2017-2020.

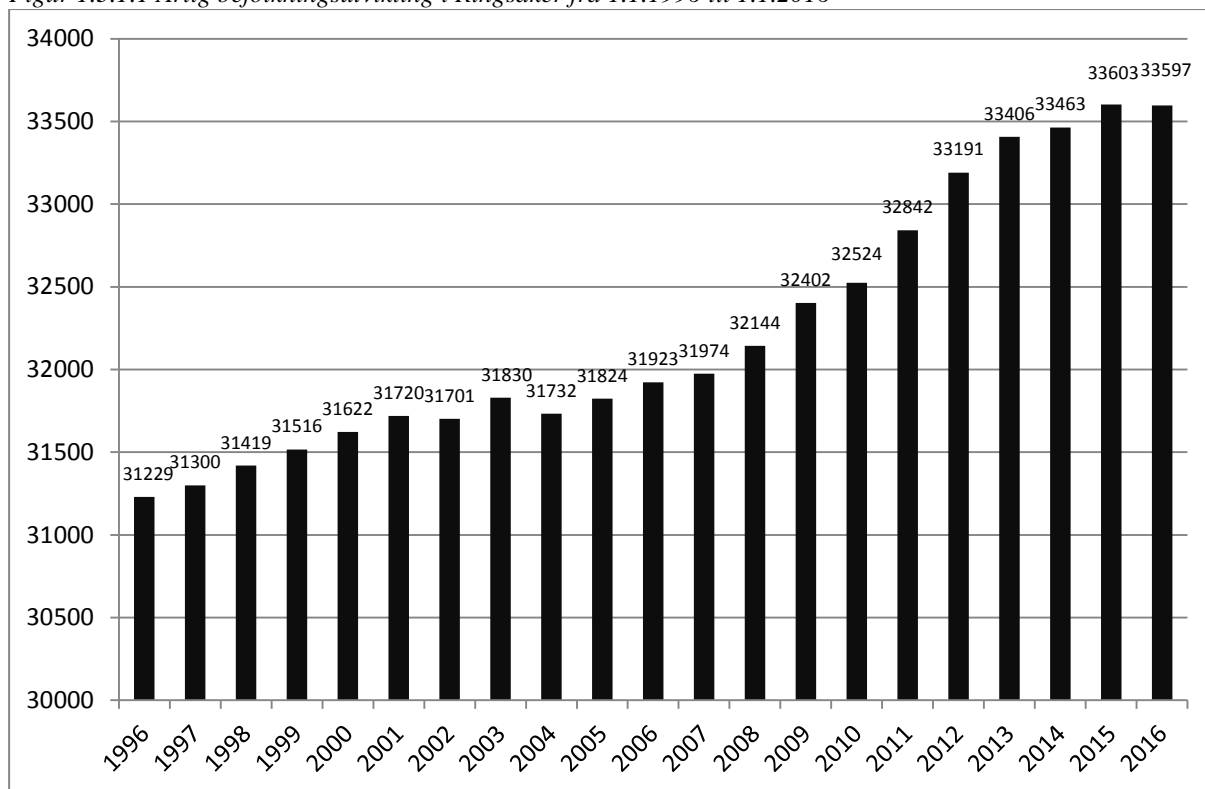

1.3 Befolkningsutvikling

1.3.1 Innbyggertall og befolkningsutvikling

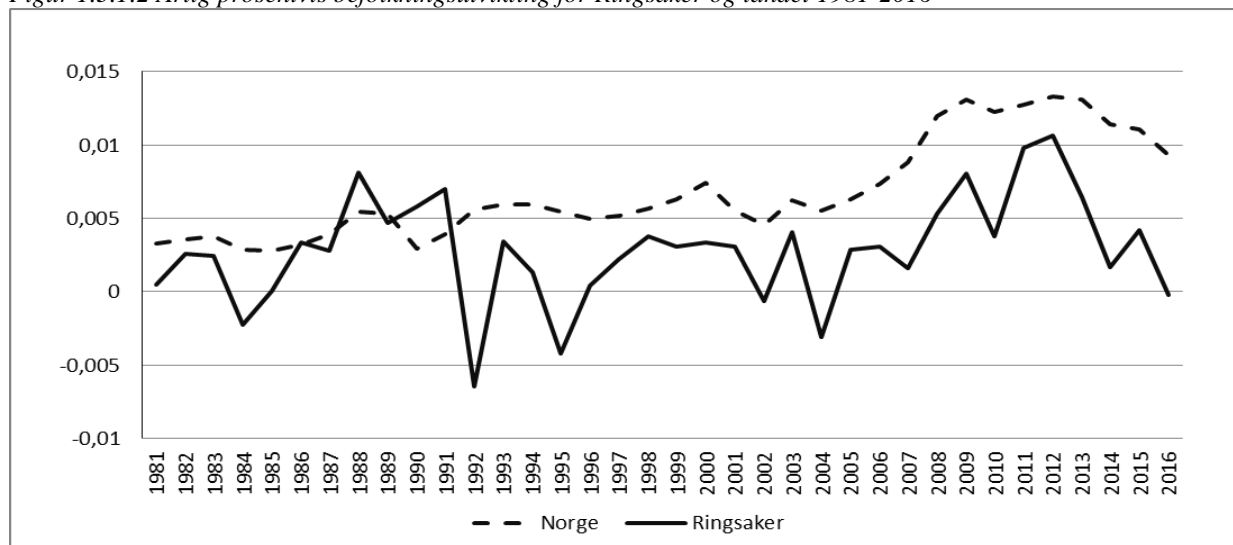
Folketallet i Ringsaker var pr. 1.1.2016 på 33.597. Tabellen nedenfor viser befolkningsutviklingen i Ringsaker kommune fra 1996 og frem til 1.1.2016.

Figur 1.3.1.1 Årlig befolkningsutvikling i Ringsaker fra 1.1.1996 til 1.1.2016

Av tabellen over fremgår det at folketallet i Ringsaker har steget med 2.368 personer fra 1996 til 2016. Folketallet i Ringsaker hadde en beskjeden vekst i perioden fra 1996 til 2007, for så å få en markant økning i årene 2008 til 2013. Folketallet steg også i 2014, men svakere enn i de foregående årene, og i 2015 flatet veksten i kommunens befolkning ut og endte ned med seks personer.

Figur 1.3.1.2 Årlig prosentvis befolkningsutvikling for Ringsaker og landet 1981-2016

Tabellen over viser prosentvis årlig vekst for Ringsaker fra 1981 til 2016. Av figuren fremgår det at kommunen stort sett har hatt lavere befolkningsvekst enn landet totalt. Selv om befolkningsveksten i Ringsaker ikke er like sterk som landsgjennomsnittet, ser en mange av de samme trendene i Ringsaker som for landet før øvrig. Dette med unntak av årene 1995, 2002, 2004 og 2015 hvor Ringsaker har hatt en negativ vekst.

1980-tallet var en god periode for kommunen. I 1988 hadde kommunen høyere vekst enn landsgjennomsnittet. Industrien stod sterkt på 1980-tallet og genererte mange arbeidsplasser i Ringsaker. Veksten var fortsatt høy i 1990 for så å synke markant fra 1992. På hele 1990-tallet opplevde kommunen en redusert vekst som blant annet hadde sammenheng med tøffere tider for industrien. Grensereguleringen mot Hamar kommune 1.1.1992 reduserte befolkningen i Ringsaker kommune med 224 innbyggere dette året.

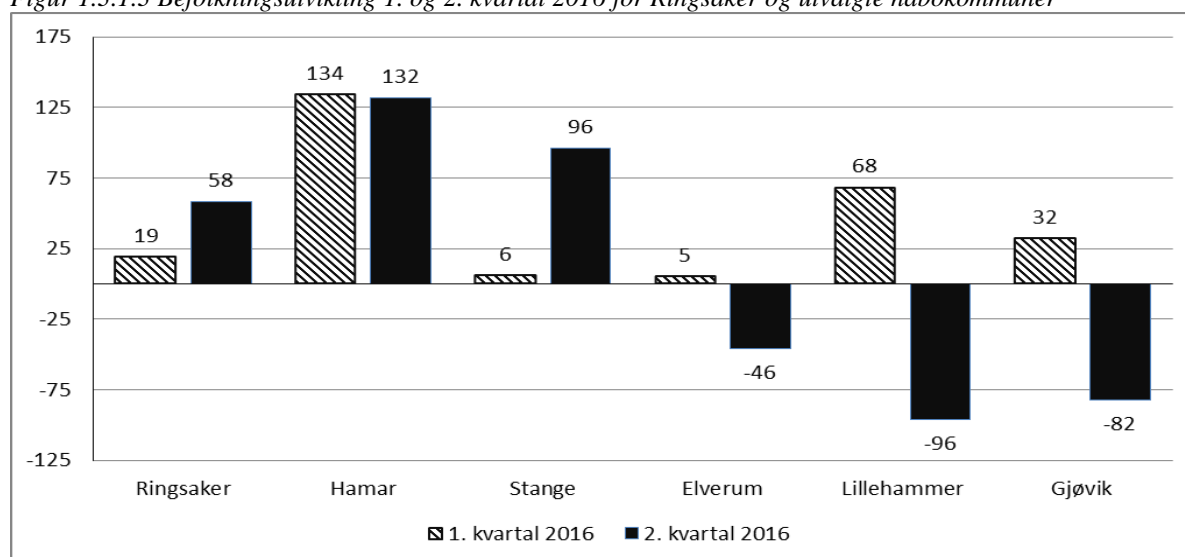
I perioden 2000 til 2004 var det en varierende befolkningsvekst i Ringsaker. I gjennomsnitt økte folketallet med 27,5 personer i året i disse årene, men i enkelte år opplevde kommunen en nedgang i folketallet. Fra 2005 til 2015 har Ringsaker kommune igjen hatt en positiv befolkningsutvikling, og i gjennomsnitt har folketallet økt med 178 innbyggere i året i den perioden. Befolkningsveksten var spesielt god i 2010 og 2011. I 2010 opplevde kommunen en vekst på 318 innbyggere, og i 2011 var veksten på 349. I 2013 økte innbyggertallet med mer beskjedne 57 innbyggere. Før den i 2014 igjen ble noe styrket med en vekst på 140. I 2015 falt innbyggertallet i Ringsaker med seks personer.

Positiv utvikling av innbyggertallet over tid er den fremste indikatoren på om kommunen lykkes med sin visjon om vekst og utvikling. Befolkningsvekst er helt vesentlig for kommunen. Både for å skape attraktive og livskraftige lokalsamfunn, men også for å sikre kommunens andel av kommunesektorens frie inntekter som grunnlag for velferdsproduksjon.

Ved utgangen av 2. kvartal 2016 var folketallet i Ringsaker kommunen 33.694, som tilsvarer en vekst på 97 personer fra 4. kvartal 2015. Kommunen jobber målrettet for å oppnå en landsgjennomsnittlig befolkningsvekst. De viktigste vekstfaktorene er forankret i gjeldende kommuneplan, delplaner og handlingsprogram med økonomiplan. Dette arbeidet har høy prioritet de kommende fire år. Forhold som kan legge til grunn for befolkningsvekst i årene som kommer er at det i 2016 er registrert en solid økning i antallet søknader om byggetillatelse, det foreligger planer om flere nye byggeprosjekter og utbygging av fire-felts E6 helt til Moelv og dobbeltsporet jernbane gjennom kommunen.

Figuren nedenfor viser netto befolkningsutvikling i Ringsaker og utvalgte nabokommuner 1. og 2. tertial 2015.

Figur 1.3.1.3 Befolkningsutvikling 1. og 2. kvartal 2016 for Ringsaker og utvalgte nabokommuner

Ringsaker hadde til sammen en befolkningsvekst på 77 personer i 1. og 2. kvartal 2016. Hamar og Stange lå en del høyere enn dette, mens Elverum, Gjøvik og Lillehammer har opplevd en netto befolkningsreduksjon hittil i 2016.

Tabell 1.3.1.4 Befolkningsendringer for Ringsaker 2015 og 2016 pr. kvartal

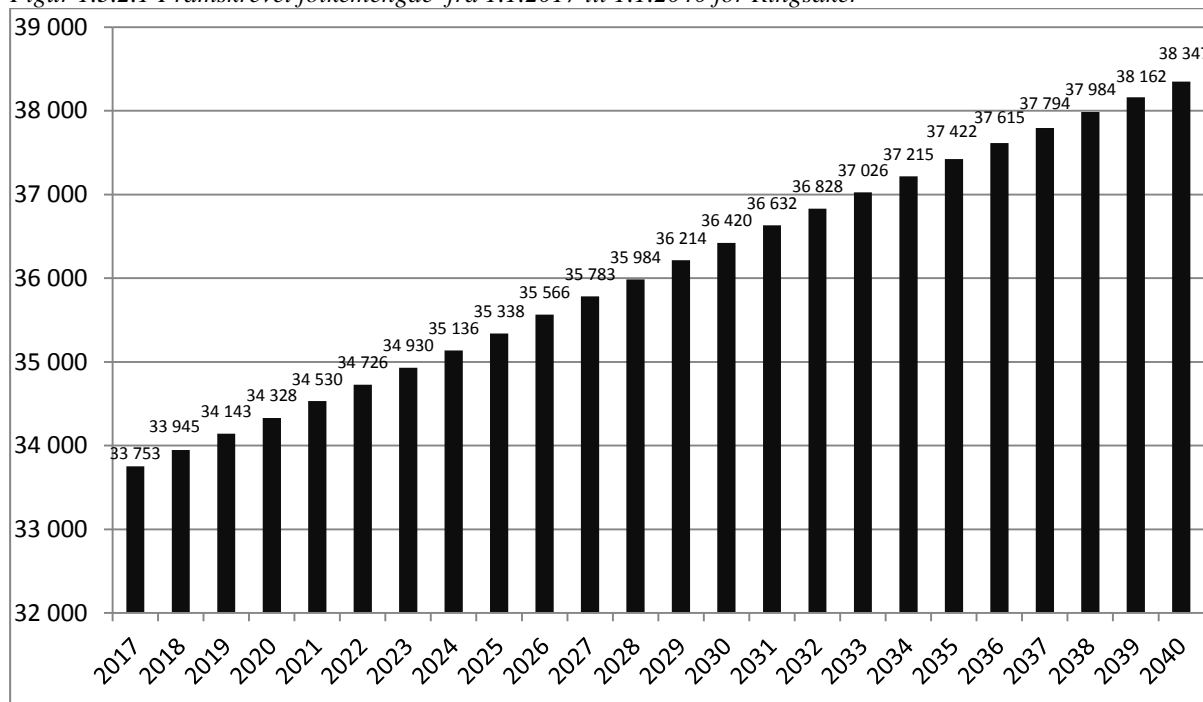
År	2015				2016	
	Kv 1	Kv 2	Kv 3	Kv 4	Kv 1	Kv 2
Folketallet ved inngangen av kvartalet	33 603	33 631	33 694	33 629	33 597	33 616
Fødseloverskudd	-2	-18	16	-6	-11	1
Innvandring	45	32	48	68	51	46
Utvandring	29	21	39	40	24	17
Innflytting, innenlandsk	291	305	368	247	250	347
Fraflytting, innenlandsk	277	235	458	304	247	290
Nettoinnflytting, inkl. inn- og utvandring	30	81	-81	-29	30	57
Folketilvekst	28	63	-65	-32	19	58
Folketallet ved utgangen av kvartalet	33 631	33 694	33 629	33 597	33 616	33 674

Befolkningsveksten i Ringsaker skyldes i all hovedsak en positiv nettoinnflytting. Flyttestrømmen inn og ut av kommunen er stor, og det er viktig å jobbe for å beholde de som bor her, samtidig som en jobber for å få flere til å flytte hit.

1.3.2 Aktuelle befolkningsprognoser fra SSB

Befolkningsprognoser dannes med grunnlag i en gitt faktisk befolknings situasjon, kombinert med valg av forutsetninger for fruktbarhet, dødssannsynlighet samt inn- og utflyttinger.

Figur 1.3.2.1 Framskrevet folkemengde fra 1.1.2017 til 1.1.2040 for Ringsaker

Den tekniske prognosen benyttet i figuren over er benevnt MMMM og er basert på en middels nasjonal vekst. Prognosen fremskrives med bakgrunn i befolkningstallet pr. 1.1.2016.

Tabell 1.3.2.3 Befolkning etter aldersgrupper for årene 2015 og 2016 og fremskrevet folkemengde 2017 til 2022

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Endring 2015 - 2022
0 år	314	275	323	329	337	342	347	349	11,1 %
1-5 år	1 840	1 732	1 645	1 621	1 613	1 666	1 719	1 790	-2,7 %
6-12 år	2 751	2 828	2 839	2 822	2 835	2 777	2 723	2 603	-5,4 %
13-15 år	1 298	1 248	1 192	1 201	1 205	1 204	1 192	1 258	-3,1 %
16-19 år	1 804	1 799	1 784	1 730	1 684	1 649	1 620	1 598	-11,4 %
20-44 år	10 130	10 039	10 054	10 107	10 119	10 171	10 261	10 281	1,5 %
45-66 år	10 040	10 058	10 167	10 230	10 346	10 387	10 407	10 479	4,4 %
67-79 år	3 819	3 987	4 125	4 260	4 337	4 417	4 516	4 569	19,6 %
80-89 år	1 333	1 343	1 332	1 343	1 358	1 406	1 425	1 476	10,7 %
90 år og eldre	274	288	292	302	309	309	320	323	17,9 %
SUM	33 603	33 597	33 753	33 945	34 143	34 328	34 530	34 726	3,3 %

I perioden 2015 til 2022 forventer denne prognosen en befolkningsvekst på totalt 3,3 %. For 2017 til 2020 viser tabellen med SSBs tall en årlig gjennomsnittlig befolkningsvekst på 183 personer. Det er størst prosentvis vekst i i aldersgruppen 67-79 år og størst nedgang i aldersgruppen 16-19 år.

1.4 Plansystem og budsjettprosess

1.4.1 Kommuneplanen

Innledning

Kommuneplanen er kommunens overordnede styringsdokument som skal gi rammer for utviklingen av kommunesamfunnet og forvaltningen av arealressursene. Kommuneplanen består av en samfunnsdel med et handlingsprogram og en arealdel. Arealdelen er juridisk bindende, mens samfunnsdelen er retningsgivende for kommunens virksomhet. Kommunal planlegging skal ivareta både kommunale, regionale og nasjonale mål, interesser og oppgaver. Planhorisonten er langsiktig, men skal tas opp til vurdering og eventuelt revideres en gang i løpet av hver valgperiode.

Samfunnsdelen

Kommuneplanens samfunnsdel gjelder for perioden 2006-2010 (2018) og ble vedtatt 27.9.2006. Planen tar stilling til langsiktige utfordringer, mål og strategier for kommunesamfunnet som helhet og kommunen som organisasjon. Kommuneplanens samfunnsdel skal revideres i planperioden.

Arealdelen

Kommuneplanens arealdel er revidert og ble vedtatt av kommunestyret i møte 12.9.2014 ved k.sak 58/2014. Planen ble umiddelbart tatt opp til revisjon for å innarbeide differensierte regler for LNF-områdene og ble endelig vedtatt 17.6.2015. Arealdelen er juridisk bindende og består av plankart som fastlegger arealbruken, og tilhørende bestemmelser som utfyller og utdyper arealbruken. Retningslinjer og planbeskrivelse er også en del av planen og disse gir veiledning om planens intensjoner og holdepunkter for hvordan den skal praktiseres. Kommuneplanen skal avveie ulike samfunnsinteresser og ivareta viktige overordnede hensyn.

Prioriterte tema i kommuneplanen er tilrettelegging for utbygging av attraktive byer og tettsteder med gode og mangfoldige boområder, næringsområder og en effektiv infrastruktur. Mjøsnære arealer og Ringsakerfjellet skal videreutvikles samtidig med at viktige natur-, kultur-, landbruks- og friluftsområder skal sikres for framtidige generasjoner.

Planstrategi

I løpet av det første året i en valgperiode skal det utarbeides og vedtas en kommunal planstrategi. En slik planstrategi er ikke en plan i seg selv, men et hjelpemiddel for kommunen i den langsiktige planleggingen. I dette arbeidet skal det gjøres strategiske valg knyttet til utviklingen av kommunen og det skal tas stilling til hvilke planoppgaver som bør startes opp eller videreføres, for å legge til rette for en positiv utvikling.

Det er utarbeidet en ny planstrategi for inneværende fireårsperiode 2016-2020. Formannskapet behandlet forslag til kommunal planstrategi i f.sak 120/2016, og det ligger ute til offentlig ettersyn før endelig behandling i kommunestyret i løpet av 2016.

Handlingsprogrammet

Kommuneplanens kortsiktige del (fire år) omfatter samordnet handlingsprogram for sektorenes virksomhet. Kommuneplanens kortsiktige del er for Ringsaker kommune integrert i det årlige budsjett- og økonomiplanarbeidet slik at handlingsprogrammet inngår i budsjettprosessen og synliggjøres i nærværende dokument.

1.4.2 Budsjettets utforming - budsjettprosessen

Årsbudsjettet er hjemlet i kommunelovens § 45. Handlingsprogrammet er hjemlet i plan- og bygningslovens § 11-1, mens økonomiplanarbeidet er hjemlet i kommunelovens § 44. Ut fra hensynet til en mest mulig effektiv planlegging er disse tre dokumentene sett i sammenheng. Utarbeidelsen av forslaget til budsjett og økonomiplan har skjedd i henhold til bestemmelsene i kommunens gjeldende økonomireglement. De aktuelle bestemmelsene økonomireglementet lyder slik:

§ 3.1 Generelt

I henhold til kommunelovens § 44 skal det årlig vedtas en rullerende økonomiplan som minst omfatter de fire neste budsjettår. I henhold til kommunelovens § 45 skal det årlig vedtas budsjett for det kommende kalenderår.

Ringsaker kommune skal utarbeide årsbudsjett og økonomiplan i en samtidig prosess. Årsbudsjettet skal være identisk med første året i økonomiplanen.

§ 3.2 Vedtak om årsbudsjett og økonomiplan

3.2.1 Hovedbestemmelser om prosessen

Rådmannen gis ansvaret for å utarbeide et helhetlig forslag til økonomiplan og årsbudsjett i samsvar med bestemmelsene i kommuneloven med tilhørende forskrifter. Rådmannens forslag til årsbudsjett og økonomiplan skal være offentlig fra det tidspunkt det er avsendt og dermed kan regnes som et utferdiget dokument.

Formannskapet skal etter kommunelovens §§ 44 og 45 utarbeide innstilling til kommunestyret om henholdsvis økonomiplan og årsbudsjett i samsvar med bestemmelsene i kommuneloven med tilhørende forskrifter.

Kommunestyret skal etter kommunelovens §§ 44 og 45 fatte vedtak om henholdsvis økonomiplan og årsbudsjett i samsvar med bestemmelsene i kommuneloven med tilhørende forskrifter.

3.2.2 Fremdriftsplan og nærmere opplegg for prosessen

Formannskapet gis myndighet til å bestemme fremdrift og nærmere opplegg for de årlige budsjett- og økonomiplanprosesser innenfor hovedbestemmelsene i punkt 3.2.1.

3.2.3 Kommunestyrets vedtak om årsbudsjettet

I henhold til kommuneloven § 46 skal årsbudsjettet omfatte hele kommunens virksomhet, være realistisk og settes opp på en oversiktlig måte. Det skal i tilknytning til budsjettvedtaket angis mål og premisser i den grad det er nødvendig for å klargjøre hva kommunestyret ønsker å oppnå med de ulike bevilgningene.

Kommunestyrets vedtak om driftsbudsjettet følger nettobudsjetteringsprinsippet og skal hva gjelder forskriftens budsjettskjema 1 B som minimum spesifiseres på hovedartsgruppe (1 siffer) for hvert virksomhetsområde (2 siffer). Forskriftens budsjettskjema 1 A inneholdende inntektssiden mv spesifiseres som angitt i forskriften.

Kommunestyrets vedtak om investeringsbudsjettet skal i forskriftens budsjettskjema 2 B som minimum spesifiseres på hovedartsgruppe (1 siffer) for hvert virksomhetsområde (2 siffer). Forskriftens budsjettskjema 2 A inneholdende inntektssiden mv spesifiseres som angitt i forskriften.

Kommunal- og regionaldepartementets veileder for budsjettering av investeringer setter krav om at:

- Investeringsbudsjettet er ettårig og ikke årsuavhengig.
- Årsbudsjettet er bindende for underordnede organer og årlige bevilgninger er nødvendig for å kunne pådra kommunen utgifter i budsjettåret. Investeringsbudsjettet må reguleres ved behov for å tilfredsstille krav til balanse, realisme mv.
- Begrepet udekket/udisponert er differansen mellom samlet tilgang og samlet bruk av midler i året og finansiering av dette gjennom budsjettskjema 2A og 2B slik kommunestyret har vedtatt.

Investeringsprosjekter som vil gå over flere budsjettår tas inn i investeringsbudsjettet kun med den del av utgiftene som forventes i det aktuelle budsjettåret og at resterende del av utgiftene tas inn i de påfølgende års budsjetter, i takt med prosjektets fremdrift. Dersom det skjer endringer i budsjettåret som kan få betydning for de inntekter og utgifter som årsbudsjettet bygger på, skal det foretas nødvendige endringer i budsjettet. Endringer av utgifter og inntekter for budsjettåret skal rebudsjetteres i kommende budsjettår.

3.2.4 Økonomiske oversikter til årsbudsjettet

Rådmannen gis ansvaret for å stille opp økonomiske oversikter i samsvar med vedlegg 3 og 4 til forskrift om årsbudsjett.

3.2.5 Kommunestyrets vedtak om økonomiplanen

I henhold til kommuneloven § 44 skal økonomiplanen omfatte hele kommunens virksomhet, være realistisk og settes opp på en oversiktlig måte. Økonomiplanens talldel skal så langt det vurderes som hensiktsmessig, vedtas på samme nivå som årsbudsjettet.

Formannskapet fastsatte i f.sak 7/2016 fremdriftsplan for arbeidet med økonomisaker i 2016. Det har vært avholdt dialogkonferanser mellom kommunestyrets medlemmer og enhetsledere 20.4.2016 og rammekonferanse for kommunestyret 7.-8.6.2016. Formannskapet behandlet ved f.sak 104/2016 veiledende rammer for virksomhetsområdene. Rådmannen har holdt egne orienteringsmøter om budsjettarbeidet for de hovedtillitsvalgte. I tillegg har enhetslederne holdt egne orienteringer for tillitsvalgte innen sine ansvarsområder. Rådmannens forslag til budsjett 2017 og økonomiplan 2017-2020 offentliggjøres 18.11.2016.

1.5 Styringssystemer

1.5.1 Generelt

Balansert målstyring (BMS) er et styrings- og måleverktøy for å kunne styre etter flere områder enn de økonomiske tall, men også kunne koble organisasjonens visjon og strategi sterkere opp mot resultatmålingen. Gjennom såkalte styringskort gis en forenklet presentasjon av mål og resultater. Fokusområder, indikatorer og resultater blir synliggjort i styringskortet som er et grunnlag for overordnet styring. Kommunestyret vedtar hvert år i forbindelse med behandlingen av handlingsprogram med årsbudsjett og økonomiplan, styringskort for kommunen samlet og for de enkelte virksomhetsområder.

Resultatene skal gi et godt og representativt bilde av situasjonen innenfor de enkelte virksomhetsområder og på den enkelte enheten. Styringskortene er utarbeidet for å gi målbare resultater knyttet til kommunens visjon ”Ringsaker – vekst og utvikling”. Oppnådde resultater rapporteres til kommunestyret som del av årsberetningen og ved 1. og 2. tertialrapport.

Alle enheter har styringskort, og det er den enkelte enhet som har hovedansvaret for å jobbe for måloppnåelse og oppfølging av resultater. Enheter som har resultater under målet, skal utarbeide tiltak for å bedre resultatene. For å sikre god resultatoppfølging er det viktig med en løpende styringsdialog mellom rådmannen ved kommunalsjefene og enhetene.

Grunnlaget for resultatene fremkommer bl.a. gjennom brukerundersøkelser, medarbeiderundersøkelser, sykefraværssrapporter og uttrekk fra nasjonale informasjonssystemer innenfor ulike fagområder eller ved egne registreringer. I tillegg inngår økonomisk rapportering.

1.5.2 Felles styringskort for 2017

Felles styringskort inneholder fokusområder og resultatindikatorer som alle enhetene skal benytte. For hvert av fokusområdene er det underliggende indikatorer. For hver av disse indikatorene er det angitt målemetode/kilde og mål. Den enkelte resultatenheter har individuelle indikatorer under ”tjenester tilpasset brukernes behov” i tillegg til de som fremkommer i felles styringskort. Enhetene har ansvaret for å fremskaffe og videreformidle resultatene på slike indikatorer.

Samfunn

Formålet med samfunnsperspektivet er å rapportere på overordnede indikatorer i forhold til kommunens visjon om vekst og utvikling. Resultatene registreres årlig og fremkommer av årsberetningen.

Brukere

Enhetene gjennomfører brukerundersøkelser årlig eller annethvert år. Ansvaret for gjennomføringen og analyse ligger på den enkelte enhet, men rådmannens stab bistår enhetene i dette arbeidet.

Indikatoren ”Brukernes tilfredshet med tjenestene” måles gjennom brukerundersøkelsen. Om enhetene ikke har andre mål på kvaliteten på tjenestene, kan de benytte resultater fra brukerundersøkelsen. Enkelte enheter har utarbeidet andre kvalitetsmål i tillegg. Indikatorene ”Brukernes tilfredshet med samarbeid og medvirkning” og ”Brukernes tilfredshet med informasjon” måles også gjennom brukerundersøkelsen.

Medarbeidere

Resultater på ”Engasjement og kompetanse” dekkes gjennom både brukerundersøkelsen og medarbeiderundersøkelsen. Resultater på ”Læring og fornyelse” dekkes gjennom medarbeiderundersøkelsen. Medarbeiderundersøkelsen gjennomføres annethvert år.

Organisasjon

På dette fokusområdet blir resultatene på indikatorene under "Arbeidsmiljø" dekket gjennom medarbeiderundersøkelsen og egne registreringer av sykefravær. "Ledelse" blir målt gjennom medarbeiderundersøkelsen og ved en egen indikator (Ledelse) som er et samlet gjennomsnitt av indikatorene som har målnivå 5 på styringskortet. Det er likevel slik at alle resultater på styringskortet kan knyttes opp mot ledelse.

Økonomi

Avvik i forhold til budsjett er differansen mellom regnskapet og budsjettet regnet i % av budsjettet. I tillegg inneholder styringskortet "Avvik i % årsprognose i forhold til budsjettet". På begge indikatorene på "God økonomistyring" er målet at virksomhetsområdet går i null eller har mindreforbruk. Indikatoren gjelder driftsregnskapet før årsoppgjørdisposisjoner.

Felles styringskort 2017:

Fokusområder og indikatorer	Målemetode/kilde	Mål
Samfunn		
Befolkningsvekst	SSB	300
Nye boliger	Egen registrering	150
Nye hytter/fritidsboliger	Egen registrering	80
Antall arbeidsplasser (vekst i prosent)	SSB	0,6
Nytt godkjent næringsareal (kvm.)	Egen registrering	35.000
Nyetablerte virksomheter	SSB	300
Antall miljøsertifiserte bedrifter	Egen registrering	5
Brukere		
Tjenester tilpasset brukernes behov		
Tilfredshet med tjenestene	Brukerundersøkelse	5,0
Kvaliteten på tjenestene	Ind./brukerundersøkelse	Ind./5,0
Dialog med brukerne		
Tilfredshet med samarbeid og medvirkning	Brukerundersøkelse	5,0
Tilfredshet med informasjon	Brukerundersøkelse	5,0
Medarbeidere		
Engasjement og kompetanse		
Brukernes tilfredshet med ansattes engasjement og kompetanse	Brukerundersøkelse	5,0
Ansattes tilfredshet med engasjement og kompetanse	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Læring og fornyelse		
Ansattes tilfredshet med læring og fornyelse	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Medarbeiderskap	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Organisasjon		
Arbeidsmiljø		
Ansattes tilfredshet med arbeidsmiljø	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Ansattes stolthet over egen arbeidsplass	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Sykefravær	Visma HRM (Ansatt)	Ind.
Ledelse		
Ansattes tilfredshet med ledelsen	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Ledelse (et samlet resultat av andre ind.)		5,0
Økonomi		
Økonomistyring		
Avvik i % hittil i år, regnskap ift. budsjett	Regnskap/budsjett	0 % +
Avvik i %, årsprognose ift. budsjett	Regnskap/budsjett	0 % +

1.6 KOSTRA sammenligningstall

KOSTRA står for Kommune-Stat-Rapportering og har som formål å samordne og effektivisere all rapportering fra kommunene til staten, samt å sørge for relevant styringsinformasjon om kommunal virksomhet. KOSTRA baseres på elektronisk innrapportering fra kommunene til SSB. Dette innebærer at de respektive kommunene selv er ansvarlig for at deler av innrapporteringen foregår korrekt. KOSTRA-tallene koples med data fra ulike kilder, som f.eks. regnskapsdata, tjeneste- og personelldata og befolkningsdata.

På internettadressen <http://www.ssb.no/kostra/> fins nøkkeltall og grunnlagsdata for alle kommuner, gjennomsnitt for alle kommuner unntatt Oslo, gjennomsnitt for kommuner innen hvert fylke og gjennomsnitt for kommuner gruppert etter størrelse mv. Ringsaker kommune er i gruppe 13 som omfatter 49 kommuner med innbyggertall over 20.000 unntatt de fire største byene. Til denne gruppen hører også Hamar, Elverum, Gjøvik og Lillehammer kommuner.

I denne analysen har en valgt å sammenligne Ringsaker med landet uten Oslo, KOSTRA-gruppe 13, Hamar, Stange, Elverum, Lillehammer og Gjøvik kommune. I det videre presenteres sentrale nøkkeltall for perioden 2011-2015.

Tabell 1.6.1 Finansielle nøkkeltall for 2011-2015

	Landet uten Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	Ringsaker
Brutto driftsresultat i prosent av brutto driftsinntekter								
2011	2,2	2,1	-0,9	3,8	1,1	1,0	1,5	-1,5
2012	2,5	2,7	4,7	3,1	-1,4	0,0	3,2	2,8
2013	2,1	2,4	0,7	3,4	-2,5	-2,1	1,9	3,9
2014	0,7	1,0	-2,7	2,2	-3,5	-1,6	-0,7	3,9
2015	2,5	2,9	-1,0	5,0	2,3	0,3	2,2	3,6
Netto driftsresultat i prosent av brutto driftsinntekter								
2011	2,1	1,8	1,6	3,9	0,3	1,4	0,0	4,5
2012	2,9	3,0	8,7	3,0	-2,4	5,8	5,2	3,7
2013	2,7	2,6	5,2	3,3	-2,2	-1,6	3,8	4,4
2014	1,2	1,3	0,0	2,2	-2,5	-0,5	1,3	4,0
2015	2,9	2,9	3,0	5,1	2,4	1,0	2,5	4,0
Netto lånegjeld i prosent av brutto driftsinntekter								
2011	74,0	78,4	56,4	72,1	71,6	58,0	57,4	37,7
2012	74,4	79,6	42,1	63,1	81,0	48,9	57,7	41,5
2013	76,0	79,7	65,0	64,0	83,0	59,7	57,3	46,5
2014	80,0	83,4	76,6	66,5	81,4	61,8	56,6	54,2
2015	81,7	85,9	80,2	63,1	84,8	67,6	58,6	62,7
Arbeidskapital ekskl. premieavvik i prosent av brutto driftsinntekter								
2011	17,3	19,4	41,1	29,4	14,5	11,2	47,3	57,2
2012	16,7	17,2	32,3	27,2	12,3	7,4	47,5	49,2
2013	17,2	17,1	31,9	28,3	13,4	8,5	48,8	47,0
2014	17,1	16,8	31,3	28,6	3,4	2,1	44,6	46,0
2015	19,8	18,9	32,5	25,1	12,0	6,3	48,2	46,5
Frie inntekter i kroner pr. innbygger								
2011	42 641	40 692	39 523	40 599	40 775	40 366	39 596	39 394
2012	45 688	43 664	42 709	43 173	43 711	43 344	42 576	42 619
2013	47 415	45 317	44 490	44 161	45 144	44 628	44 229	44 700
2014	48 612	46 497	45 298	45 019	46 260	45 977	44 980	45 996
2015	49 776	47 667	46 714	46 435	47 286	46 643	46 299	47 373
	Landet uten Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	Ringsaker
Netto lånegjeld i kroner pr. innbygger*								
2011	48 306	47 787	40 247	47 220	45 138	38 062	35 088	22 288

2012	47 422	51 357	32 465	43 742	54 659	34 094	37 714	26 446
2013	54 837	53 535	52 887	46 441	57 874	42 997	39 043	31 554
2014	58 744	57 061	62 708	49 027	57 316	45 803	39 453	38 325
2015	62 112	60 648	69 122	52 164	62 002	50 700	42 566	46 123

*Netto lånegjeld omfatter ikke pensjonsforpliktelser eller ubrukte lånemidler.

Ringsaker kommune har de siste fire årene hatt et bedre brutto driftsresultat i prosent av brutto driftsinntekter enn landet utenom Oslo og gruppe 13. I 2015 var gjennomsnitt for alle kommunene i landet utenom Oslo på 2,5 %, mens Ringsaker kommune hadde et resultat på 3,6 %. Netto driftsresultat for Ringsaker kommune ligger godt over de øvrige kommunene i sammenligningsgrunnlaget for hele perioden 2011–2015, og i 2015 var resultatet for Ringsaker kommune 4,0 %. For netto lånegjeld i prosent av brutto driftsinntekter ligger Ringsaker kommune nest lavest i denne sammenligningen, kun Gjøvik kommune har lavere andel. Netto lånegjeld i prosent av brutto driftsinntekter har økt fra 37,7 % i 2011 til 62,7 % i 2015.

Ringsaker kommune har videre høyere arbeidskapital ekskl. premieavvik i prosent av brutto driftsinntekter enn de øvrige i sammenligningen, bortsett fra Gjøvik kommune. Frie inntekter i kroner pr. innbygger er lavere for Ringsaker kommune enn landet utenom Oslo og gruppe 13. Ringsaker kommune har lavere netto lånegjeld pr. innbygger enn øvrige kommuner i sammenligningsgrunnlaget, bortsett fra Gjøvik kommune.

Tabell 1.6.2 Befolknings- og levekårsdata i prosent pr. 31.12.2015

	Landet uten Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	Ringsaker
Befolkningsdata								
Andel 1-5 år	5,9	6,0	4,9	5,7	5,5	5,1	5,4	5,2
Andel 6-15 år	12,3	12,5	11,0	11,4	11,8	11,2	11,4	12,1
Andel 16-18 år	3,9	3,9	3,6	4,0	3,6	3,7	3,7	4,0
Andel 19-24 år	7,8	7,7	7,9	7,1	8,4	9,3	8,3	7,2
Andel 25-66 år	54,1	54,4	53,5	54,2	53,0	53,0	53,7	54,0
Andel 67-79 år	10,5	10,2	12,4	11,7	11,6	11,7	11,6	11,9
Andel 80 år og over	4,4	4,1	6,0	4,8	5,0	5,2	4,8	4,9
Levekårsdata								
Andel skilte og separerte 16-66 år	10,9	11,6	12,7	11,9	11,6	10,5	11,6	11,5
Andel enslige innbyggere 80 år og over	63,9	62,9	63,8	65,1	63,6	63,5	66,7	62,4
Forventet levealder ved fødsel, kvinner	82,9	82,8	82,1	82,1	82,1	82,5	82,5	82,1
Forventet levealder ved fødsel, menn	78,4	78,4	77,5	77,5	77,5	78,1	78,1	77,5
Levendefødte pr. 1.000 innbyggere	10,8	10,8	8,2	10,1	10,8	8,4	10,4	8,4
Døde pr. 1.000 innbyggere	8,1	7,6	9,8	10,3	10,0	9,0	9,5	8,7
Innflytting pr. 1.000 innbyggere	58,5	61,3	73,1	65,5	56,7	68,1	60,2	41,8
Utflytting pr. 1.000 innbyggere	53,0	53,8	62,6	59,9	46,1	61,3	58,6	41,8
Andel av bef. som bor i tettsteder	77,5	88,7	87,3	61,0	69,4	84,9	76,0	50,1

Tabellen viser at Ringsaker kommune ligger omtrent på landsgjennomsnittet utenom Oslo for befolkning mellom 25 og 66 år og har en høyere andel over 67 år enn landet og gruppe 13.

Levekårsdata viser at Ringsaker kommune ligger noe høyere i forhold til antall døde pr. 1.000 innbyggere enn landet utenom Oslo og gruppe 13. Ringsaker kommune har også en noe lavere

gjennomsnittlig levealder enn landet utenom Oslo og gruppe 13. Dette gjelder både for kvinner og menn. Antall innflyttere og utflyttere pr. 1.000 innbyggere er lavere i Ringsaker enn for landet og gruppe 13.

Andelen av befolkningen som bor i tettsteder er i Ringsaker kommune på 50,1 %. Dette er betydelig lavere enn landsgjennomsnittet.

Tabell 1.6.3 Netto driftsutgifter i prosent av totale netto driftsutgifter for 2011-2015

		Landet u/ Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	R.saker
Administrasjon og styring	2011	8,6	7,5	7,5	7,0	8,9	8,7	8,0	6,8
	2012	8,4	7,3	7,3	6,8	8,4	8,4	7,7	6,7
	2013	8,1	7,1	6,2	6,6	7,1	8,2	6,9	6,5
	2014	8,2	7,2	6,7	7,4	8,7	8,1	7,1	6,8
	2015	8,2	7,3	6,7	7,7	8,6	7,2	6,9	6,6
Barnehage	2011	14,5	15,8	12,3	13,5	14,3	13,6	13,2	13,2
	2012	14,6	15,8	13,2	13,6	13,3	12,8	13,5	13,7
	2013	14,4	15,6	12,2	12,8	12,5	12,9	13,4	13,6
	2014	14,9	16,1	13,0	15,0	13,4	13,6	13,7	14,9
	2015	14,7	16,0	13,4	15,3	14,3	13,1	13,5	14,1
Grunnskoleopplæring	2011	25,9	25,8	20,5	26,1	25,3	25,5	25,0	26,6
	2012	25,2	25,0	20,7	24,5	23,7	23,6	24,7	27,0
	2013	24,5	24,4	19,0	23,8	22,6	23,4	24,6	26,4
	2014	24,4	24,4	20,8	25,8	22,3	23,5	24,3	26,8
	2015	24,5	24,6	20,8	25,4	22,6	22,7	24,0	26,6
Helse og omsorg	2011	35,5	34,5	40,5	42,7	33,9	39,2	36,3	37,9
	2012	38,0	37,1	45,7	45,1	36,7	43,2	40,1	40,7
	2013	37,0	36,4	43,2	44,6	35,8	38,8	38,0	38,3
	2014	38,0	37,1	42,3	40,5	40,2	42,4	38,5	41,5
	2015	35,8	34,8	38,8	37,6	37,8	38,8	36,9	35,2
Sosialtjenesten	2011	5,0	5,9	6,5	5,7	5,3	4,6	6,8	5,0
	2012	4,8	5,6	6,5	6,2	5,3	4,7	6,1	4,9
	2013	4,9	5,8	6,5	6,2	5,2	5,4	6,6	4,9
	2014	5,1	5,8	7,6	6,2	6,0	5,5	6,4	5,0
	2015	5,3	6,0	7,9	6,2	5,7	5,7	6,7	5,3
Barnevern	2011	3,1	3,1	2,7	2,3	2,7	2,8	3,4	2,9
	2012	3,2	3,2	2,5	2,5	3,0	2,6	3,3	3,0
	2013	3,2	3,2	2,4	2,6	2,6	3,0	3,4	3,2
	2014	3,4	3,4	3,3	3,4	3,0	3,3	3,4	3,7
	2015	3,5	3,5	3,4	3,5	3,6	3,6	3,8	3,7
Vann, avløp og renovasjon/avfall	2011	-0,9	-1,2	-1,2	-1,4	-1,0	-2,5	0,0	-1,3
	2012	-0,8	-1,0	-1,8	-1,3	-1,2	-2,1	-0,9	-1,4
	2013	-0,8	-0,9	-0,3	-1,5	-0,1	-1,9	-0,6	-1,3
	2014	-0,7	-1,0	-0,2	-0,7	-0,5	-1,4	0,5	-4,0
	2015	-0,7	-0,8	0,0	-1,2	0,0	-0,9	0,0	-1,2
Fysisk planlegging, kulturminner, natur og nærmiljø	2011	1,1	1,1	1,7	0,8	0,6	1,1	0,9	1,1
	2012	1,1	1,1	1,4	0,7	1,0	1,1	1,2	1,1
	2013	1,1	1,1	1,3	0,7	0,5	0,8	1,0	1,1
	2014	1,2	1,1	1,5	0,9	0,8	1,1	1,2	1,0
	2015	1,1	1,1	1,4	0,8	0,7	1,3	1,2	0,9

		Landet u/ Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	R.saker
Kultur	2011	3,8	4,0	6,2	2,8	4,0	3,3	3,8	3,1
	2012	3,8	3,9	4,7	3,4	3,6	4,7	3,8	3,3
	2013	3,7	3,8	4,5	2,7	3,7	6,1	3,4	2,2
	2014	3,8	3,9	5,0	3,0	3,9	3,6	3,6	3,3

	2015	3,8	3,9	4,7	2,9	3,7	4,7	3,4	3,4
Kirke	2011	1,2	1,1	1,0	1,0	0,9	1,0	0,9	1,1
	2012	1,2	1,1	1,1	0,9	1,0	0,8	0,9	1,1
	2013	1,2	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9	1,1
	2014	1,2	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9	1,1
	2015	1,2	1,1	1,0	1,0	1,1	0,9	0,9	1,1
Samferdsel	2011	1,7	1,5	0,7	1,3	0,9	1,6	1,1	1,6
	2012	1,7	1,4	0,7	1,2	1,1	1,4	1,3	1,3
	2013	1,6	1,3	0,8	1,3	1,0	1,5	1,4	1,3
	2014	1,6	1,4	0,8	1,3	0,8	1,6	1,4	1,3
	2015	1,7	1,4	1,0	1,4	0,9	1,6	1,1	1,3
Bolig	2011	-0,2	-0,1	-0,2	-1,4	-0,5	-0,2	0,1	-0,5
	2012	-0,2	-0,1	-0,2	-1,1	-0,2	0,0	0,3	-0,5
	2013	-0,1	0,0	0,1	-1,0	-0,2	-0,3	0,2	-0,3
	2014	-0,1	-0,1	0,0	-1,0	-0,2	-0,3	0,1	0,0
	2015	-0,1	0,0	0,2	0,4	0,5	0,2	0,2	0,5
Næring	2011	-0,5	0,0	0,2	0,2	0,3	0,3	0,0	0,5
	2012	-0,3	0,0	0,2	0,4	0,5	0,2	0,2	0,5
	2013	-0,2	0,1	0,0	0,6	2,7	0,2	0,1	0,4
	2014	-0,2	0,1	0,1	0,4	0,3	0,3	0,5	0,6
	2015	0,2	0,1	0,2	0,6	0,6	0,3	0,3	0,1
Brann- og ulykkesvern	2011	1,4	1,4	1,2	0,8	1,4	1,6	1,6	1,4
	2012	1,4	1,4	1,3	0,8	1,3	1,5	1,6	1,3
	2013	1,4	1,4	1,2	0,8	1,4	1,3	1,6	1,3
	2014	1,5	1,4	1,3	0,8	1,5	1,5	1,6	1,4
	2015	1,5	1,4	1,2	0,8	1,4	1,5	1,6	1,4

Ringsaker kommune har høyere netto driftsutgifter i prosent av totale netto driftsutgifter enn gruppe 13 på følgende områder i 2015: grunnskoleopplæring, helse og omsorg, barnevern og bolig. Ringsaker har lavere netto driftsutgifter til administrasjon og styring, barnehage, sosialtjenesten, fysisk planlegging, kulturminner, natur og nærmiljø, kultur og samferdsel. For områdene kirke, næring og brann og ulykkesvern, er netto driftsutgifter i prosent av totale netto driftsutgifter likt med gruppe 13.

Tabell 1.6.7 Lønnsutgifter i prosent av totale lønnsutgifter for 2011-2015

		Landet u/ Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	R.saker
Administrasjon og styring	2011	7,1	6,4	7,2	6,7	6,9	6,8	6,5	5,7
	2012	7,2	6,4	8,2	7,1	6,3	5,9	6,7	5,9
	2013	6,9	6,2	8,5	7,1	6,1	5,6	5,9	5,7
	2014	7,0	6,2	6,4	6,8	6,9	5,4	6,2	5,7
	2015	6,7	6,1	6,6	9,3	8,2	5,2	5,8	5,4
Barnehage	2011	9,7	9,1	9,3	7,9	9,3	8,1	8,1	8,6
	2012	10,0	9,2	9,5	8,4	8,7	8,2	8,4	9,1
	2013	9,6	8,9	8,8	7,9	8,2	7,7	7,8	8,8
	2014	9,9	9,0	9,6	8,3	8,7	7,7	8,0	9,5
	2015	9,4	8,6	9,2	7,9	8,6	7,0	7,3	8,6
Grunnskoleopplæring	2011	27,0	27,3	21,8	25,1	25,0	23,9	24,5	27,7
	2012	26,8	27,1	21,7	24,6	24,7	23,5	24,8	28,5
	2013	26,0	26,4	20,2	23,7	24,7	22,5	24,3	27,3
	2014	26,1	26,5	20,9	23,4	24,5	22,0	24,6	27,4
	2015	25,8	26,3	20,4	22,2	24,1	21,4	24,5	26,3
		Landet u/ Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	R.saker
Helse og omsorg	2011	39,5	38,9	40,6	47,8	38,9	40,0	40,4	42,3
	2012	41,0	40,3	42,8	50,4	40,0	43,5	42,5	44,3
	2013	40,1	39,7	40,4	49,6	39,0	41,9	41,3	41,8
	2014	41,6	41,0	44,1	52,5	43,9	45,8	43,6	45,3
	2015	40,3	40,1	42,4	48,4	42,6	43,6	43,1	42,4

Sosialtjenesten	2011	3,4	3,8	3,2	4,4	4,4	3,4	4,5	2,9
	2012	3,4	3,7	3,1	4,6	4,9	3,7	4,0	2,6
	2013	3,3	3,6	2,8	4,6	4,7	3,5	3,9	2,2
	2014	3,4	3,7	3,8	4,6	4,9	3,6	3,8	2,2
	2015	3,5	3,8	4,1	4,5	3,0	3,8	3,8	2,3
Barnevern	2011	2,6	3,0	3,7	1,7	1,6	2,5	3,9	3,1
	2012	2,9	3,3	4,2	2,1	2,1	2,7	4,6	3,4
	2013	2,9	3,2	3,7	2,1	2,3	3,1	4,6	3,5
	2014	2,9	3,3	3,7	2,4	2,3	3,5	4,4	3,7
	2015	2,9	3,3	3,5	2,3	4,1	3,6	4,1	3,5
Vann, avløp og renovasjon/avfall	2011	1,5	1,5	2,0	2,2	0,7	2,3	1,4	2,2
	2012	1,6	1,6	1,7	1,7	0,6	2,6	1,3	2,3
	2013	1,6	1,6	1,7	1,2	0,7	2,6	1,7	2,4
	2014	1,7	1,8	1,6	1,2	0,7	2,3	1,6	2,4
	2015	1,7	1,8	1,8	1,3	0,7	2,5	1,6	2,3
Fysisk planlegging, kulturminner, natur og nærmiljø	2011	1,6	1,7	1,5	0,9	1,0	1,4	1,2	1,6
	2012	1,7	1,7	1,6	1,1	1,0	1,5	1,4	1,7
	2013	1,7	1,7	1,4	1,0	1,1	1,2	1,4	1,7
	2014	1,7	1,8	1,4	1,0	1,1	1,5	1,4	1,8
	2015	1,7	1,8	1,3	1,0	1,1	1,4	1,3	1,7
Kultur	2011	2,7	2,9	3,3	1,9	2,8	2,5	2,2	2,0
	2012	2,8	3,0	3,3	2,0	2,7	2,7	2,2	2,2
	2013	2,7	2,9	2,9	1,9	2,9	2,5	2,2	2,3
	2014	2,8	2,9	3,6	2,0	2,9	2,7	2,3	2,5
	2015	2,6	2,8	3,7	1,8	3,1	2,4	2,0	2,5
Samferdsel	2011	0,7	0,8	0,7	0,5	0,2	1,0	0,3	0,4
	2012	0,7	0,8	0,6	0,3	0,1	0,9	0,3	0,4
	2013	0,7	0,7	0,5	0,1	0,1	0,9	0,3	0,4
	2014	0,7	0,8	0,5	0,1	0,2	0,9	0,3	0,5
	2015	0,7	0,8	0,5	0,1	0,3	1,0	0,3	0,4
Bolig	2011	0,4	0,3	0,9	0,6	0,2	0,1	0,2	0,2
	2012	0,4	0,4	1,1	0,6	0,2	0,1	0,2	0,3
	2013	0,4	0,4	0,8	0,6	0,3	0,1	0,1	0,4
	2014	0,4	0,4	0,9	0,6	0,5	0,1	0,2	0,7
	2015	0,4	0,4	0,9	0,6	0,3	0,1	0,1	0,6
Næring	2011	0,7	0,6	0,0	0,3	1,7	0,1	0,5	0,6
	2012	0,7	0,6	0,0	0,3	1,8	0,0	0,5	0,6
	2013	0,7	0,5	0,0	0,3	1,4	0,1	0,5	0,6
	2014	0,6	0,5	0,5	0,3	0,8	0,1	0,6	0,6
	2015	0,6	0,5	0,4	0,4	1,0	0,0	0,6	0,6
Brann- og ulykkesvern	2011	1,6	1,8	2,4	0,0	1,6	2,5	2,3	1,6
	2012	1,6	1,8	2,3	0,0	1,6	2,9	2,2	1,6
	2013	1,6	1,8	2,1	0,0	1,7	2,6	2,0	1,6
	2014	1,6	1,8	2,2	0,0	1,8	2,6	1,8	1,7
	2015	1,6	1,8	2,0	0,0	1,7	2,5	1,8	1,6

Ringsaker kommune har lavere eller like lønnsutgifter i prosent av totale lønnsutgifter enn gruppe 13 på følgende områder i 2015: administrasjon og styring, sosialtjenesten, kultur, samferdsel, barnehage, grunnskoleopplæring, fysisk planlegging natur og nærmiljø, næring og brann- og ulykkesvern.